

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Adam v antropogoniích Předního východu

Adam in Anthropogonies of the Middle East

Vedoucí práce:
ThDr. Markéta Holubová, Th.D.

Autor:
Marek Vinklát

2009

Na tomto místě bych rád poděkoval ThDr. Markétě Holubové, Th.D. za odborné vedení, trpělivost a připomínky. Chci také poděkovat in memoriam prof. PhDr. Blahoslavu Hruškovi, DrSc., bez jehož podnětu by tato práce nevznikla.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně, s využitím uvedené literatury.

V Praze, dne

Anotace:

Práce seznamuje čtenáře s antropogoniemi židovského, křesťanského a islámského prostředí. Jsou zde zastoupeny i antropogonie některých gnostických tradic, mandejského náboženství a náboženství Jezidů. Autor líčí pohled jednotlivých náboženství na postavu prvního člověka Adama. K popisu těchto mytologií využívá primárních textů jednotlivých tradic a některých sekundárních monografií, které se těmito tradicemi zabývají.

Annotation:

This essay introduces anthropogonies of Jewish, Christian and Islamic environment to the reader. There are also presented anthropogonies of some Gnostic schools, Mandaean religion and religion of Yazidi. The author describes the point of view of each religion on the character of the first man Adam. To describe these mythologies, author uses primary texts of the various traditions and some secondary monographs that dealt with these traditions.

Klíčová slova:

Adam, stvoření, antropogonie, judaismus, křesťanství, islám, gnóze, Mandejci, Jezidové

Keywords:

Adam, creation, anthropogony, Judaism, Christianity, Islam, Gnosticism, Mandaeans, Yazidi

Obsah

1. Úvod	7
2. Adam v judaismu	8
3. Obraz Adama v křesťanské spiritualitě	14
3.1. Židovské spisy mající vliv na křesťanské chápání Adama	14
3.2. Pojetí Adama v kanonických a nekanonických křesťanských spisech	18
4. Adam v gnózi	22
4.1. Ukázky antropogonií židovské a setovské gnóze.....	22
4.2. Antropogonie mandejců.....	26
5. Adam v tradicích islámu	30
6. Adam a Anděl Páv	38
7. Závěr	40
Použitá literatura, prameny	41
Summary	43

Seznam zkratek

1. Starý Zákon

Gn – 1. kniha Mojžíšova (Genesis)

Ex – 2. kniha Mojžíšova (Exodus)

2Kr – 2. kniha královská

Ž – Žalmy

Iz – Izajáš

Ez – Ezechiel

2. Nový Zákon

Mt – Evangelium podle Matouše

Mk – Evangelium podle Marka

L – Evangelium podle Lukáše

J – Evangelium podle Jana

Ř – Římanům

IK – 1. list Korintským

ITm – První list Timoteovi

IPt – 1. list Petřům

Ko – Koloským

3. Rabínské spisy

Gen. R. – Midraš Genesis Raba

Num. R. – Midraš Numeri Raba

Lev. R. – Midraš Leviticus Raba

ObS – Otiot ben Sira

PdRE – Pirkei De-Rabbi Eliezer

4. Ostatní spisy

GL – Levá Ginza

GR – Pravá Ginza

NHC – Knihovna z Nag Hammádí

Q – Korán

5. Ostatní zkratky

dosl. – doslova

lat. – latinsky

pozn. – poznámka

řec. – řecky

sg – singulár (jednotné číslo)

srov. – srovnej

tj. – to jest

tzv. – tak zvaný

z. – zemřel

1. Úvod

Paleta náboženských tradic Předního východu je velice pestrá. Ve všech historických periodách bychom zde mohli najít desítky či stovky různých náboženství. V nejstarších dobách by to byla náboženství Egyptanů, variující od města k městu, nebo náboženství sumerská a starobabylónská. Mohli bychom nalézt zprávy o náboženství Chetitů či Kenánců. S příchodem izraelského kmenového svazu se však objevil fenomén, který silně ovlivnil náboženskou scénu na tři tisíce let a jeho vliv potrvá velmi pravděpodobně i v budoucnosti.

Samozřejmě vedle judaismu existovala i jiná náboženství (např. mithraismus, antická mystéria nebo zoroastrismus). Ta však v průběhu času začala upadat v zapomnění, ať už z důvodů politických nebo kulturních. S příchodem křesťanství, gnóze a dalších systémů navazujících na judaismus se myšlenky a mytologie židů rozšířily po ještě větší části Předního východu (neopomeňme vliv judaismu v Babylónském zajetí). Islám, rodící se v sedmém století na Arabském poloostrově, roznáší prvky, jež přebral od svých „bratří“, po celém tehdy známém světě. Celé křesťanská Evropa a muslimská Asie a Afrika jsou tak ve středověku ovlivněny příběhy, kterým dal kdysi vzniknout judaismus a které se objevují jak v křesťanské Bibli, tak v Koránu. V průběhu času se tyto systémy samozřejmě dále vyvíjí a štěpením či míšením vznikají nové (např. sikhismus).¹

Tyto původně židovské příběhy mohou mít někdy posunutý význam či pozměněný obsah, nebo se někde nemusí tradovat vůbec. Pro všechna „Tórou ovlivněná“ náboženství však zůstává nejdůležitějším příběhem mýtus o stvoření člověka. Platí, že na antropogonickém modelu je prakticky předvedena a vysvětlena antropologie a někdy i případná soteriologie (viz kapitolu o křesťanství nebo o gnózi). V této práci se budu zabývat pohledem na stvoření člověka ve starověkých a středověkých náboženstvích, spjatých s judaismem. V kapitolách, jež jsou seřazeny s přihlédnutím k chronologii jejich vzniku, si blíže představíme antropogonii judaismu, křesťanství, gnóze, mandejství, islámu a jezidismu. Pro pochopení celého mýtu o stvoření prvního člověka je třeba popsat jeho úplný život a ne jen prvotní akt tvoření. Ve výše jmenovaných systémech se totiž podstata prvního člověka mění v průběhu jeho života a člověk je tak vlastně „utvářen“ po celou dobu svého příběhu za přispění sil dobra, sil zla i v důsledcích svých vlastních rozhodnutí.

¹ V novověku dále vznikají náboženství, která si do své mytologie přebírají „židovský základ“ ze systémů, z nichž vzešla. Jako příklady zde uvedu několik novověkých náboženství. Z islámu vzešlé Bahá'í, Nation of Islam a skupiny na něj navazující. Z křesťanství jsou to: Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů, Svědkové Jehovovi nebo jiné skupiny (letniční hnutí). Na určité prvky judaismu odkazuje např. černošská skupina Nation of Yahweh.

2. Adam v judaismu

Ž 8,5-6 „Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš²? Jen maličko jsi ho omezil, že není roven Bohu, korunuješ ho slávou a důstojností.“³

První kapitola této práce pojednává o stvoření a životě prvního člověka židovského kulturního okruhu. Nejprve předkládám část popisující pojetí Adama v nejsvatějších textech judaismu – v Tóře. Tento korpus textů byl uspořádán do současné podoby někdy mezi roky 200 př. n. l. a 200 n. l. Uspokojivou datací by nám mohl poskytnout i koncil v Javne, kde se ustanovil Palestinský kánon po roce 90 n. l. O Adamovi nejvíce vypovídající kniha Starého Zákona – Genesis se datuje do pátého století před Kristem, ale její vznik se dá vystopovat až do desátého století.

Pro doplnění informací z Tóry používám ještě Babylónského Talmudu, jenž nabýval konečné podoby začátkem sedmého století n. l.⁴, Midraše Raba⁵, který není od Talmudu příliš časově vzdálen a nakonec i Rašiho komentář, jenž je oproti předchozím o dost mladší. Pochází totiž z pera rabína Šlomo ben Jicchaka, který žil mezi lety 1040 a 1105.⁶

Stvoření člověka Adama

Tóra hovoří o antropogonii v tzv. „dvou zprávách o stvoření“. V první zprávě (elohistické) se Bůh svobodně rozhoduje stvořit člověka (*Gn 1,26: „Zhotovme⁷ člověka v našem obraze, podle naší podoby.“*) a přisuzuje mu vládu nad světem a jeho živými bytostmi. Podle různých zdrojů mluví Bůh v první osobě množného čísla, protože se radí se svým srdcem, s již existujícím stvořením (*Gen. R. VIII:3*) nebo s přítomnými anděly (*Gen. R. VIII:4*). Andělé se dokonce rozdělili do dvou skupiny, z nichž jedna se stvořením člověka souhlasila, druhá však pro strach z lidské špatnosti stvoření člověka oponovala (*Gen. R. VIII:5*). Člověk je poté stvořen jako „samec a samice“, jeho boží předobraz má proto mít podle určitých tradic také takovou přirozenost.⁸

Druhá zpráva o stvoření, připisovaná jahvistické redakci mluví, o stvoření člověka ja-

² פקד Ize přeložit i jako „trestat“, „navštěvovat“ nebo „vyhledávat“.

³ Podle Českého ekumenického překladu (*Bible, Český ekumenický překlad*, Praha 1979).

⁴ Wald, Stephen G., „Talmud, Babylonian“, in: *Encyclopaedia Judaica*, vol. 19, Thomson Gale 2007, str. 470.

⁵ Veškeré odkazy na midraše a Talmud jsou na základě textů Kantrowitz, D. (ed.), *Judaic Classic Library (CD-ROM)*, Version 2.2, Institute for Computers in Jewish Life, Davka Corporation & Judaica Press Inc., Copyright 1991-2001.

⁶ Rothkoff, Aaron, „Rashi, His Life“, in: *Encyclopaedia Judaica*, vol. 17, Thomson Gale 2007, str. 101.

⁷ Hebrejské sloveso עשה má také význam „učinit“, „omačkat“ nebo „provést“. Překlad slovesem omačkat by mohl odkazovat k často vyskytovanému „uhnětení člověka z hlíny“ např. v antropogonii Egypta (bůh Chnum), Babylónie nebo islámu.

⁸ Viz kapitolu *Adam v gnózi*.

kožto **Adama**⁹. Adam je tvořen „jako prach ze země“¹⁰ a je mu vdechnut oživující „dech života“. Talmudický traktát Sanhedrin 38b uvádí, že prach pocházel z různých částí světa. Materiál pro Adamův trup je původem z Babylonu, hlava z Izraele, pohlaví z Akra di Agma¹¹ a končetiny z různých koutů světa.

Tento traktát rovněž popisuje, že Adam byl tvořen v průběhu dvanácti hodin. V první hodině byl prach seskupen, v druhé hodině byl prach uhněten do neforemné hroudy. Třetí hodinu byly vymodelovány končetiny a čtvrtou hodinu do Adama byl seslán duch. Pátou hodinu se Adam postavil, šestou pojmenovával zvířata, v sedmou hodinu se stala Eva jeho družkou. V osmé hodině oba vešli do lůžka a vyšli z něj se synem Kainem a jeho sestrou¹². Když nastala hodina devátá, byl Adam poučen o zákazu jedení ze stromu, ale o hodinu později Adam zákaz porušil a zhřešil. O jedenácté hodině byl zkoušen a o hodině dvanácté vyhnán z Edenu.¹³ Je rovněž známo, že Adam byl stvořen ve věku dvaceti let a Eva později také (Gen. R. XIV:7).

Ženy pro Adama

Když se Hospodin rozhodl stvořit Adamovi pomoc, protože „není dobré, aby člověk byl sám“ (Gn 2,18), stvořil nejprve ženu toliko ze země (ObS 23a) a pojmenoval ji **Lilit**¹⁴. Jelikož však byli muž i žena stvořeni ze stejné hmoty (byli tak na stejné úrovni), začali se přít o to, kdo z nich bude mít vůdčí postavení. Lilitě došla trpělivost a prchla od Adama. Protože se nechtěla vrátit, bylo jí souzeno, že musí každý den zabít sto svých dětí.¹⁵

Podle Tóry však stvořil Bůh jako první a jedinou Adamovu družku Evu. Seslal na Adama spánek, který je podle Gen. R. XVII:5 už předběžným pádem člověka, jelikož ve spaní nemůže člověk pracovat či studovat. Spánek je zde popisován také jako neúplná zkušenost smrti. Hospodin mu ve spánku odnímá jedno z žeber, které ale vzal z dolních partií člověka,

⁹ Slovo אדם je překládáno jako vlastní jméno Adam, kdežto s určitým členem (האדם) je překládáno jako substantivum „člověk“.

¹⁰ Prach (עפר) je podle Gen. R. XIV:7 maskulinního charakteru, kdežto země (אדמה) je povahy femininní. Adam by tak zprvu mohl být androgynní povahy.

¹¹ Městečko blízko města Pumpedita v Babylónii, jehož obyvatelé byli známí svou promiskuitou. Viz Ginzberg, Louis, *Legends of the Jews*, vol.5, Philadelphia 1925, str. 72.

¹² Zde se objevuje, podobně jako v islámských tradicích, myšlenka, že Adam a Eva plodili děti vždy jako dvojčata opačného pohlaví.

¹³ Podobně je tomu i v Midraši Raba (Lev. R. XXIX:1), kde první hodinu napadne Boha stvořit člověka, druhou hodinu se radí s anděly, třetí hodinu sbírá prach země, čtvrtou jej hněte a pátou tvaruje. V šesté hodině dokončí neživé tělo a v další hodině člověka oživuje vdechnutím duše. V osmé hodině Adama Bůh přináší do zahrady Eden a v hodině deváté mu zakazuje jíst plody stromu poznání. Desátou hodinu člověk hřeší, jedenáctou jej Bůh soudí a v hodinu poslední mu odpouští.

¹⁴ Je popisována jako démonická žena s dlouhými vlasy (Eirubin 100b) a s křídly (Nidah 24b), která může přepadnout spícího osamělého muže (Šabat 151b). Její jméno לילית je nejspíše převzato z babylónské démonologie, kde se vyskytuje ve formě *Lilu* nebo *Lilitu*. V židovském prostředí je zcela zřejmé spojení se slovem לילה (noc), které tak dokresluje Lilitinu negativní přirozenost. Viz Scholem, Gerschom, „Lilith“, in: *Encyclopaedia Judaica*, vol. 13, Thomson Gale 2007, str. 17-20.

¹⁵ Lilith podle tradice zabíjí čerstvě narozené děti. Nad chlapečky má moc osm dní po porodu, nad dívkami dvacet (ObS 23a). Pokud žádné dítě nenajde, obrátí se proti svým vlastním potomkům (Num. R. XVI:25).

protože chtěl, aby žena byla cudná stejně jako ony partie¹⁶. V Gen. R. XVII:6 je psáno, že masem, kterým byla uzavřena mezera po odejmutém žeburu, jsou ve skutečnosti hýžd'ové sva-ly, díky nimž jsou skryty intimní partie člověka. Hospodin poté doslova „buduje“ Evu ze žeb-
ra a přivádí ji jako nevěstu¹⁷ Adamovi.

Andělská závist

Ještě než Bůh člověka stvořil, vypukla mezi anděly diskuse nad tím, zda je vůbec dobré člověka tvořit. Jedna frakce andělů totiž tvrdila, že člověk nevnese do světa nic dobrého (Gen. R. VIII:5). Když už byl Adam stvořen, vyjevili andělé své pochybnosti nad svrchovaností člověka (PdRE 13), a tak je Bůh požádal, aby mu přednesli jména všech zvířat a tím dokázali svůj větší potenciál. Andělé toho ale nebyli schopni a jen Adam dokázal Bohu povědět pravá jména stvořených živočichů. Přední z andělů – **Samael**¹⁸ vykročil se svou družinou a hledal mezi zvířaty spojení proti člověku. Protože „*had byl nejchytřejší ze všech polních zvířat, co Hospodin Bůh stvořil*“ (Gn 3,1), požádal jej Samael o pomoc.

Tehdy byl had podobný velbloudu (Gen. R. XIX:1). Samael se hada zmocnil¹⁹ a skrze něj promluvil k Evě. V Gen. R. XVIII:6 promluvil had k Evě sám od sebe, protože po ní za-
toulil a přál si ji získat pro sebe. Přesvědčil ji, že po sněžení plodů zakázaného stromu neutrpí žádnou újmu. Eva si tedy vzala z plodů stromu poznání, okusila a nabídla Adamovi, protože se bála, že kdyby zemřela, přežil by ji a vzal si jinou (Raši). Dala ochutnat také všem zvířa-
tům v zahradě (Gen. R. XIX:5), z nichž si nevezal pouze pták **Fénix**²⁰, který tak jediný zůstal nesmrtelným. Všechna ostatní zvířata jsou proto smrtelná stejně jako člověk.

Jakmile prvotní pár okusil plodů ze stromu poznání, „*oběma se otevřely oči*“ (Gn 3,7). Gen. R. XIX:6 k tomu dodává, že to Hospodin jim otevřel oči, aby jim ukázal, kolik generací přivedli do záhuby.²¹ Rovněž oba „*poznali, že jsou nuzí*“. Genesis Raba i Raši tuto nahotu označují jako vysvléknutí se z poslušnosti, jelikož Adam i Eva porušili jediné přikázání, kte-
rého se jim dostalo.²² Z listů fíkovníku (podle Gen. R. XIX:6 a Berachot 40a se jedná o strom poznání) si ušili jakési bederní roušky, či opasky. Když uslyšeli procházející se hlas Boží po

¹⁶ Stvoření ženy z hlavy, srdce, oka, ucha, ruky a nohy bylo zamítnuto, protože by vedlo ke špatným vlastnostem Evy. Viz Gen. R. XVIII:2.

¹⁷ Podle Gen. R. XVIII:1 je Eva ozdobena drahým kamením a v Gen. R. XVIII:3 je Bůh přirovnáván ke králi, který jde za svědka obyčejnému občanovi (Adamovi).

¹⁸ Archanděl, v období amoraim ztotožňován se Satanem. Jméno שמשל se dá vykládat jako negativně chápaná levá strana (שמאל), bůh jedu (סם – v protikladu k Rafaelovi) či slepý bůh (למשל). K postavě blíže Scholem, Gerschom, „Samael“, in: *Encyclopaedia Judaica*, vol. 17, Thomson Gale 2007, str. 714-716.

¹⁹ Podobně využil ďábel hada v islámské tradici.

²⁰ V Midraš Raba a v Českém ekumenickém překladu se slovo חיה interpretuje někdy jako bájný pták Fénix, který vždy znovu po své smrti povstane ze svého vlastního popela.

²¹ Rašiho komentář však poukazuje, že otevření očí se rovná nabytí poznání.

²² Tato nahota by se dala také chápat v kontextu islámské tradice, ve které Adam ztrácí své královské insignie. Eva by v tomto případě mohla ztratit např. své svatební roucho a klenoty, do kterých ji Bůh při stvoření zahalil.

západní straně²³ zahrady, schovali se mezi stromy. Bůh o Adamovi věděl, přesto se ho otázel: „*Kde jsi?*“ Adam odpověděl, že se schoval ze strachu, protože je nahý. Pověděl Bohu o tom, jak mu Eva dala okusit ovoce a svedl tak všechnu vinu na ni. Eva se pak hájila slovy: „*Had mě podvedl a já jsem jedla*“ (Gn 3,13).

Pád člověka

Hospodin proto s hadem jako s pravým viníkem nevstupuje do diskuse (Gen. R. XX:2), ale rovnou jej odsuzuje²⁴ k trestu. Had bude proklet nejvíce ze všech živočichů, přijde o své nohy²⁵ a bude se plazit po břiše a jíst prach. Protože had toužil po Adamově ženě, vložil Bůh mezi hada a ženu nepřátelství²⁶. Ženu proklíná Hospodin jako druhou. Odsuzuje ji k bolestem početí, těhotenství, porodu a k výchově dětí (Gen. R. XX:6 i Raši) a odsuzuje ji k touze po jejím muži²⁷. Protože Adam uposlechl hlasu své ženy, byla mu prokleta půda (doslovný překlad dokonce umožňuje interpretovat text tak, že Adama proklela sama země) a ta člověku vydá blechy, mouchy či mravence (Gen. R. XX:8 i Raši). Muži je souzena úmorná práce s půdou, jež mu nemá poskytnout uspokojující obživu (Gn 3,18). Musí jíst polní byliny, které Midraš Raba označuje jako obilí vysazované na poli. Adam se podle této tradice zpotil a zhrozil nad tím, že bude jíst rostliny jako zvíř. Proto mu byl trest ještě zesílen. Člověk bude muset jíst chléb, jenž si vyrobí z obilí a potravu tak bude získávat ještě obtížněji nežli ostatní tvorové (Gen. R. XX:10).

Teprve v Gn 3,20 dostává žena od Adama své jméno – Eva²⁸. Podle Rašiho se zde vracíme k tématu pojmenovávání zvířat, kdy Adam hledal pomoc sobě rovnou.²⁹ Eva je tak poslední duší, kterou Adam v Tóře pojmenovává. Následně Hospodin odívá oba lidi do kožených³⁰ zástěr, jež sám utvořil. Genesis Raba ani Raši se neshodují na zvířeti, ze kterého oděvy

²³ Raši interpretuje *הַיָּמִים הַהֵם* jako místo, na kterém se nacházelo slunce, když Adam a Eva zhřešili. V deset hodin bylo tak slunce na západě. V Gen. R. XIX:8 najdeme i stranu východní. *הַיָּמִים הַהֵם* je zde vykládána i jako přímá řeč Hospodinova, kde daruje Adamovi před smrtí ještě tisíc let života – pro Boha doba krátká jako jeden den (*הַיּוֹם*). Adam se dožije pouze 930 let, protože zbylých 70 let bude připočteno jeho dětem. S podobnou myšlenkou se setkáme i v islámu.

²⁴ Podle Gen. R. XX:4 se od počátku knihy Genesis po verš 3,14 vyskytlo Boží jméno jedenasedmdesátkrát. A protože se sanhedrin skládá ze sedmdesáti jedna členů, byl tedy had souzen plným soudem.

²⁵ Andělé sestoupili k hadovi a nohy mu usekli (Gen. R. XX:5). Je tak zbaven svého výsostného postavení nejkrásnějšího zvířete v Edenu, jak jej popisuje islámská tradice.

²⁶ Had se tedy už nikdy nemůže zmocnit ženy, jak si původně přál (Gen. R. XX:5). Navíc je hadu přisouzeno, že potomstvo Evino mu rozdrtilo hlavu, jakožto přední a nejdůležitější (*ראש*) část těla, zatímco had Evině potomstvu zranil pouze patu. V mytologiích Předního východu se můžeme setkat s tématem, ve kterém hrdina rozbíjí hlavu ještěřovi, rozpolcuje ho, nebo jej blíže neurčeně přemáhá (např. Tiámat a Marduk, Ruha a Manda d-Hiia, Apofis a Ra nebo drak a Sv. Jiří).

²⁷ Její muž by jí také podle tradičního výkladu měl vládnout („*ale on nad tebou bude vládnout.*“). Část verše Gn 3:16 *וְיָשָׁרְךָ* by se dal vyložit jako: „a on bude vládnout s tebou“, ve smyslu pojetí ženy jako spolu-podílnice muže. Další možný překlad by mohl znít „a on bude panovat v tobě“, tj. při manželském styku.

²⁸ *הָאָדָמָה* – Pravděpodobně z kořene *חיה* (žít), jak ostatně vysvětluje samotný verš: „*A nazval Adam jméno ženy své Eva, protože byla matkou všeho živého.*“ (Gn 3,20). Z kořene *הוה* (povídat, vyprávět) by se také dalo usuzovat, že tak byla Eva pojmenována pro svou upovídánost.

²⁹ Zde Bůh přiváděl všechna zvířata, aby si mezi nimi mohl vybrat Adam společníka. Podle Rašiho komentáře k verši Gn 2,23 Adam dokonce souložil se všemi zvířaty, která mu ovšem nevyhovovala, a tak mu Bůh stvořil ženu.

³⁰ Z důvodu podobnosti slov *עור* (kůže) a *אור* (světlo) se objevila myšlenka, že Bůh oděl lidi nejprve do světelného hávu

byly zhotoveny. Podle obou zdrojů se také mohlo jednat o neznámý materiál, jenž přiléhal k pokožce Adama a Evy tak dokonale, že byl hladký jako nehty (Gen. R. XX:12). Bůh přirovnává Adama k sobě samotnému³¹, a tak jej označuje za jedinečného ve světě pozemském, obdobně jako je Bůh jedinečný ve světě nebeském. Člověk je výjimečný tím, že na rozdíl od zvířat umí rozeznat dobro od zla (Raši). Aby nemohl člověk okusit plodů ze stromu života³², vyhnání jej Hospodin ze zahrady Eden do světa, kde musí obdělávat půdu, ze které byl vzat.

Bůh ustanovuje u ráje stráž, aby se do ní člověk nemohl jen tak vrátit (z textu Bible není jasné, zda je toto vyhnání konečné, či může být zrušeno např. v eschatonu). Touto stráží jsou v Tóře (Gn 3,24) míněni tzv. **cherubové**³³, kteří se svými točícími³⁴ se ohnivými meči střeží přístup ke stromu života. Tyto strážce umístil Hospodin na východní³⁵ stranu Edenu, protože právě tímto směrem Adama poslal (Gen. R. XXI:9). Když Adam spatřil ohnivou stráž, nechtěl již dále rozmnožovat lidské pokolení. Jakmile mu však bylo zjeveno, že za dvacet šest generací lidé přijmou Tóru, změnil názor (Gen. R. XXI:9).

Lidé v divočině

Oba první lidé se tak ocitají v divočině³⁶, mimo rajskou zahradu. Na toto nepřátelské prostředí lidé nebyli zvyklí a proto, když zapadlo slunce, začal se Adam bát, že jej uštkne had (Gen. R. XI:2), neboť je psáno: „*a ty sevřeš jemu patu.*“ Bůh mu však na pomoc učinil dva křemeny, s nimiž Adam mohl rozdělat oheň (a tedy světlo). Dalšího překvapení se Adam dočkal při zimním slunovratu. Jakmile si všiml, že se den počal krátit, začal se obávat konce světa a smrti, jež mu byla přiřknuta. Aby se kál, začal držet osmidenní půst. Najednou se den začal prodlužovat a Adam pochopil, že se jedná o přirozený běh světa. Nyní Adam poprvé³⁷ obcovoval se ženou a zplodil prvního syna **Kaina**³⁸. Díky němu byli oba manželé spojeni ještě silněji než dříve, protože Eva po porodu zvolala: „*získala jsem muže od Hospodina.*“³⁹

(Gen. R. XX:12). V Lev. R. XX:2 je dokonce psáno, že zář Adamovy paty překonala svit slunce.

³¹ „*Je jako jeden z nás*“ – může se jednat o plurál majestatikus, nebo že Bůh hovořil v přítomnosti andělů (Gen. R. XXI:5).

³² Kdyby jich okusil, žil by navěky. V Rašiho výkladu se dočteme, že by to bylo nebezpečné pro celé lidstvo, jelikož by je Adam sváděl k hříchu a navíc by mohlo hrozit zbožštění samotného Adama pro jeho nesmrtelnost.

³³ Okřídlené bytosti, jež jsou v Bibli na různých místech rozdílně popisovány (např. Ex 25,20 a Ez 1,6). Původ názvu bychom asi nejlépe našli v akadském slovu *karabu* (modlit se, žehnat). Tato etymologie je uspokojivá, jelikož cherubové (כרוב) byli vyobrazeni na schráně úmluvy a podle pozdějších představ přinášejí modlitby smrtelníkům Bohu a velebí Jej. Blíže Paul, Shalom, „Cherub“, in: *Encyclopaedia Judaica*, vol. 4, Thomson Gale 2007, str. 600-601.

³⁴ Gen. R. XXI:9 vypráví, že se neotáčely meče, ale že andělé střídali své podoby.

³⁵ Slovo מקדם v Gen. R. XXI:9 se interpretuje také jako skutečnost, že andělé byli stvořeni ještě před (קדם) stvořením zahrady.

³⁶ V Gen. R. XXI:8 doslova מגרר – otevřený prostor, planina, pastvina.

³⁷ Oproti traktátu Sanhedrin, kdy plodil už v Edenu, viz výše. Podle Gen. R. XXII:1 zplodil Adam potomka jako první ze všech živých bytostí.

³⁸ Původ jména je vysvětlen zvoláním Evy. Protože syn byl „získán“ (קנה), jmenuje se Kain (קַיִן). Jméno samo o sobě má však význam „kovář“ či „tepající“, jelikož vychází z kořene קין (tepat kov). Pravděpodobně se jedná o onomatopoeický původ slova (podobně jako v češtině „cink“). Produkt kování se rovněž nazývá קין (např. oštěp či šíp). Blíže Heller Jan, *Výkladový slovník biblických jmen*, Praha 2005, str. 409 (dále jen Heller).

³⁹ Překlad autora. V úvahu by přicházel i překlad kralický. Český ekumenický však plně nekoresponduje s Gen. R. XXII:2.

Adam jí tedy od této doby náležel nejen jako manžel, ale i jako otec jejího dítěte. Poté porodila Eva druhého syna – **Ábela**⁴⁰, který se v budoucnu stal pastýřem ovcí, kdežto jeho bratr Kain pracoval se zemí.

Po známém a nešťastném příběhu dvou bratrů, kterým se v tomto textu nebudu dále zabývat, se čtvrtá kapitola knihy Genesis vrací k Adamovi ve verši dvacátém pátém. Ten vypráví, že Adam s Evou zplodil ještě třetího syna. Tento syn byl pojmenován podobně jako Kain podle zvolání matky⁴¹. Jelikož Eva zvolala: „*vložil pro mne Bůh semeno jiné místo Ábela*“,⁴² byl její syn, který je náhradou za zavražděného Ábela,⁴³ pojmenován **Šet**.⁴⁴ V následujícím verši se dozvídáme o Šetově synu Enošovi, jenž je podle Gen. R. XXIII:6 posledním člověkem stvořeným v podobě Boží, a proto jsou následující generace již méně krásné a začínají si tvořit modly.

Kapitola pátá začíná výčtem Adamových pokolení⁴⁵. Je zde zopakováno to, co v Gn 1,27. Člověk je tvořen k obrazu Božímu a jako samec a samice. Dále je zde řečeno, že Adam zplodil Šeta až ve svých sto třiceti letech, zatímco podle talmudického traktátu Sanhedrin 38b se Ábel a Kain narodili již v první den Adamova života. Existuje tudíž představa, že Adam s Evou spolu neobcovali celých sto třicet let po narození Kaina a Ábela (Raši i Gen. R.). Během těchto let zatoužili démoni⁴⁶ po Evě a ta jim rodila potomky. Démoni ženského pohlaví prahli zase po Adamovi a z jejich spojení také vzešli kříženci lidí a démonů (Gen. R. XXIV:6). Bible (Gn 5,4) nám dále vypráví o následujících osmi stech letech po Šetově narození, kdy Adam plodí syny a dcery, počtem blíže neurčené. Adamův život v dalším verši končí, umírá v devíti stech třiceti letech.

Zde (Gn 5,5) o Adamově životě Tóra přestává hovořit. Adamovo jméno je pak ještě zmíněno v 1Paralipomenon 1,1, kde stojí na počátku genealogie Izraele a následně v Kazateli 6,10 a v Žalmech 90,3.

⁴⁰ הַבֵּל lze přeložit jako vánek, mlha, pomíjivost či marnost. Význam Ábelova jména tak poukazuje k tragickému konci jeho života a zároveň k pomíjivosti lidského života, do něhož v důsledku odpadnutí od Boha vešla smrt.

⁴¹ Podle zvolání matky při porodu se ve Starém zákoně často pojmenovávají děti. Např. Benjamin v Gn 35,18. Jedná se však o odvysvětlení původu jména hrdiny.

⁴² Překlad autora.

⁴³ Pokud by se ale místo הָרֵגוּ četlo הָרֵגוּהוּ, jako je tomu v Gen. R. XXIII:5, znamenalo by to, že Šet je náhradou za (skrze prokletí) zavražděného Kaina.

⁴⁴ „Vložený“ (do klína), „dosazený“ (za bratry). Viz Heller, str. 470. Tvar hebrejského slovesa „vložil“ je ve zvolání rovněž „šet“ (שֵׁת). Tato věta navíc vyvolává dojem, jako by semeno do Evy vložil sám Bůh, nikoli Adam.

⁴⁵ Podle Gen. R. XXIV:2 zjevil Bůh Adamovi všechny jeho potenciální potomky, ještě když Adam ležel jako beztvářá hmota.

⁴⁶ Podobně jako archonti v kapitole o gnózi.

3. Obraz Adama v křesťanské spiritualitě

Žd 1,6 „A když chce uvést Prvorozeného do světa, praví opět: „*At se mu pokloní všichni andělé Boží!*“⁴⁷

3.1. Židovské spisy mající vliv na křesťanské chápání Adama

Příběhy o Adamovi se objevují také v nekanonických knihách židovského prostředí. Jsou to především spisy *Život Adama a Evy* a *Knih Jubileí*. Oba texty jsou oproti textům Tóry značně mladé.

Latinská kopie *Života Adama a Evy* (*Vita Adae et Evae*) je dochována až z roku 730. Kvůli jazykovému obsahu tohoto spisu, lze však jeho vznik zařadit do 3.–4. století.⁴⁸ Samotná latinská kopie je pouze překladem a přepisem nejspíše originálního řeckého textu – *Apokalypsy Mojžíšovy*. Mojžíš však ve spisu vystupuje pouze v úvodu řeckého textu, jenž je ovšem považován za pozdější dodatek.⁴⁹ Námět *Života Adama a Evy* značně nabýval na popularitě, nejvíce opisován byl ve 14. a 15. století a později se začal překládat i do různých evropských jazyků, a to pod různými jmény (např. *Knih o Adamovi*).

Původní text *Knihy Jubileí* byl psán patrně v hebrejštině, následně byl přeložen do řečtiny a z řeckého překladu do latiny. Originální spis je datován do roku 140 př. n. l. a do své ztráty ve 13. století byl znám i v katolickém prostředí. V 19. století byl text nalezen také v etiopském znění. V roce 1947 byly objeveny v první kumránské jeskyni (1Q) fragmenty hebrejské *Knihy Jubileí*. Stejně jako *Život Adama a Evy* bývá i *Knih Jubileí* někdy označována jako *Zjevení Mojžíšovo* či *Apokalypsa Mojžíšova*, jelikož začátek textu je situován na Sinaj, kde anděl Boží tváře vypráví Mojžíšovi veškerou historii od stvoření po počátek Exodu.⁵⁰

Knih Jubileí se místy velice přesně kryje s kanonickým textem o vzniku prvního člověka a o jeho životě. Primárním zdrojem pro následující oddíl proto bude *Život Adama a Evy*.

Život Adama a Evy na zemi

Příběh navazuje na vyhnání lidí ze zahrady Eden (*Gn 3,24*). Ti si v divočině staví primi-

⁴⁷ Podle Českého ekumenického překladu (*Bible, Český ekumenický překlad*, Praha 1979).

⁴⁸ Soušek, Zdeněk (ed.), *Knihy tajemství a moudrosti II*, Praha: Vyšehrad 1998, str. 343 (dále jen Soušek).

⁴⁹ „Vyprávění o životě prvotvorů Adama a Evy zjevené Bohem jeho služebníku Mojžíšovi prostřednictvím archanděla Michaela.“ (Soušek, str. 343).

⁵⁰ Soušek, str. 15-17.

tivní přístřešek a sedm⁵¹ dní pláčou kvůli svému hříchu. Po sedmi dnech dostávají hlad a Eva posílá Adama opatřit něco k snědku. Adam sedm dní chodil po zemi, ale jídlo nenašel. Po návratu mu Eva v zoufalosti nabídne, že ji může zabít. Její smrt by mu tak prý mohla poskytnout návrat do ráje. Tento nápad ovšem Adam zamítá, jelikož považuje Evu za své vlastní tělo. Když se první lidé vydali znovu hledat potravu, hledali devět dní a nacházeli jídlo vhodné pouze pro zvířata. Na pokraji svých sil se rozhodli, že budou prosit Boha o odpuštění a budou se kát. Adam poslal Evu do řeky Tigris, kde si měla stoupnout na 37 dní po krk do vody. On sám si stoupl do řeky Jordán na 40 dní.

Po osmnácti dnech k Evě přišel Satan v podobě anděla a zalhal jí, že se nad lidmi Bůh již slitoval a že mohou s pokáním ustát. Eva mu uvěřila a odešla se Satanem za Adamem, který se při pohledu na ně zděsil, protože Eva přerušila pokání a nechala se svést ďáblem. Eva s pláčem padla na zem a Adam se tázal Satana, proč je stále pronásleduje a mstí se jim. Ďábel tedy začal Adamovi vyprávět příběh o Adamově stvoření a o tom, jak se měli andělé Adamovi poklonit. Když se archanděl Michael poklonil jako první, zavolal na Satana,⁵² aby se poklonil také, ten se však odmítl klanět mladšímu a nižšímu.⁵³ Všichni Satanovi podřízení andělé se také odmítli poklonit a Bůh je spolu s jejich velitelem svrhl na zem. Když to Satan Adamovi dopověděl, zmizel.

Adam v pokání pokračoval, ale Eva zklamaná sama sebou (ďábel ji přelstil již dvakrát) odešla zemřít do divočiny směrem na západ, kde si postavila přístřešek. V tu dobu už měla ve svém lůně tříměsíční plod a v porodních bolestech, které následovaly, prosila Boha o milost. Ten však její prosbu nevyslyšel a proto poprosila nebeská světla, aby při svém návratu na východ dala vědět Adamovi o jejím stavu. Adam ale uslyšel přímo její vzlykot, přispěchal k ní a prosil za ni Boha o slitování. Teprve Adamovi Bůh dopřál sluchu a seslal Evě na pomoc dvanáct andělů a dvě mocnosti.⁵⁴ Eva porodila světlého⁵⁵ syna, kterého se zalekla a chtěla po Adamovi, aby jej usmrtil, ale ten nechtěl zahubit svou vlastní krev. Novorozeně se ihned rozeběhlo a přineslo matce květinu, pojmenovali jej Kain a anděl naučil Evu, jak dítě kojit.

Bůh poslal Adamovi semena a naučil jej obdělávat pole a tak mohl zajistit potravu pro rodinu.⁵⁶ Eva porodila Ábela a měla vidění, jak Kain polyká krev. Z toho Adam usoudil, že by Kain mohl Ábela zabít, a tak oba syny od sebe oddělili. Kain se stal rolníkem a Ábel šel

⁵¹ Zajímavé jsou zde sedmidenní cykly, které připomínají způsob měření času v *Knize Jubileí*.

⁵² Zde oproti judaismu a islámu Satanovi neporoučí Bůh, ale Michael.

⁵³ V islámu ďábel odmítá, protože sám je stvořen z ohně, zatímco člověk z hlíny (viz níže).

⁵⁴ Mocnosti ani andělé nejsou blíže specifikováni. Jediný jmenovaný je zde Michael, jenž stál Evě při porodu po pravici a zakrýval jí tvář a hrud' (Soušek, str. 349).

⁵⁵ V latinských textech se objevuje „zalitý světlem“ v řeckých pak i „světlo postrádající, temný“ (Soušek, str. 360).

⁵⁶ Podobně je tomu např. v islámu (viz příslušnou kapitolu).

cestou pastevece. To však Kainovi nezabránilo Ábela v jeho 122 letech zabít.⁵⁷ Bůh odkrývá Adamovi tajemství, které svému zbylému synovi nesmí prozradit – Kain je totiž synem hněvu. Místo ztraceného syna⁵⁸ je Adamovi přislíben syn nový, jemuž je dáno jméno Šet. Po jeho narození žil Adam ještě osm set let⁵⁹, během nichž zplodil 30 dcer a 30 synů.⁶⁰ Svým dětem (v jiné variantě pouze Šetovi) pak Adam vyprávěl, jak byl vozem s ohnivými koly⁶¹ unesen do ráje, kde byl postaven před sedícího Pána, na nějž bylo nesnesitelné se podívat přímo.⁶² Zde Bůh připomíná člověku jeho smrtelnost a Adam Jej v bázni chválí a prosí Jej, aby od něj neodvrátil Svou Tvář. Bůh přislubuje Adamovi a jeho potomstvu vědění (lat. *scientia*).⁶³ Z vděku Adam označuje Boha za pravé světlo⁶⁴ a za živoucí život (*vita vivens*). Archanděl Michael poté Adama z ráje vytrhl a prutem udeřil do vod, které ráj obklopovaly. Vody ztuhly a Adam se po nich vrátil zpět na zem.⁶⁵ Adam Šetovi vysvětluje, že pozřením plodu ze stromu poznání se dověděl o věcech tajemných i budoucích.⁶⁶ Následuje popis konce časů, kdy bude Bůh přebývat mezi lidmi, kdy se budou lidé očišťovat od hříchů vodou a kdy bude Bůh zkoumat jejich činy.⁶⁷

Ve věku 930 let Adam svolal všechny své děti a oznámil jim, že cítí bolest. Jelikož bolest jeho potomci nikdy nepoznali, začal jim vyprávět o jejím příchodu na svět. Když lidem Bůh zakázal jíst ze stromu uprostřed ráje, přidělil Adamovi východní a severní stranu zahrady a Evě jižní a západní. Dva andělé, kteří měli na Adama a Evu dohlížet se vzdálili, aby mohli spolu s ostatními chválit Hospodina. Této chvíle pak využil d'ábel, aby mohl Evu svést. Bůh za trest umožnil příchod sedmdesáti chorob do lidského života. Při vyprávění tohoto příběhu

⁵⁷ Text udává, že v té době bylo Adamovi 130 let (Soušek, str. 349), musel tedy Ábela zplodit osm let po svém stvoření. Pokud však Bůh stvořil Adama ve věku dvaceti let (viz výše), nemusí nám věkový rozdíl mezi otcem a synem připadat nepřirozený, jelikož se v posledku jedná o 28 let.

⁵⁸ Z textu není jasné, zda za Kaina, či za Ábela (Soušek, str. 361). Následně se ale dočítáme, že „*Adam řekl Evě: Hle, zplodil jsem syna místo Ábela, kterého zabil Kain.*“ (Soušek, str. 349). Přesto však lze náhradu chápat opačně. Vraždou totiž Adam ztratil Ábela pouze fyzicky, Kaina skrze jeho zločin ztratil spirituálně.

⁵⁹ Celkově se tedy dožil 930 let, podobně, jak se tomu píše v *Gn* 5,8.

⁶⁰ Adam měl tedy 62 (včetně Šeta i Ábela) či 63 dětí (pokud počítáme Kaina). Více Soušek, str. 361, pozn. o.

⁶¹ Podobným vozem byl unesen i prorok Eliáš (*2K* 2,11).

⁶² „*A pohled na něj byl jako nesnesitelný, zapalující oheň.*“ (Soušek, str. 350).

⁶³ Řecký ekvivalent latinského slova *scientia* je řecké slovo *gnosis*, přesto není tento spis považován za gnostický. Adamovi je zde slíbeno vědění podobně jako je tomu v textech primárně gnostických.

⁶⁴ „*Tu es super omne lumen fulgens vera lux.*“ – „*Ty jsi nad vším světlem zářící pravé světlo.*“ (překl. autora).

⁶⁵ Představa vody jako překážky na cestě z pozemského světa k Bohu se vyskytuje i jinde. Např. *peraté* se považovali za ty, kdo překročili moře pomíjivosti (Matoušek, Jaroslav, *Gnose čili Tajné učení náboženské posledních století pohanských a prvních křesťanských*, Praha: Herrmann 1995, str. 167). V mandejské soteriologii se setkáme s představou moře či řeky, přes kterou musí být na lodi převezena každá duše, jež se chce dostat do Říše Světla (Drowerová, Ethel Stefana, *Diwan Abatur or Progress Through the Purgatories*, Citta Del Vaticano 1950, str. 10; Gebelt, Jiří, „Mandejské náboženství“, in: *Religio. Revue pro religionistiku* 1/4, 1996, str. 45). V mandejské legendě učinil Mojžíš s Rudým mořem to samé, co učinil Michael s mořem obklopujícím ráj – udeřil do něj holí a ono ztuhlo (Drowerová, Ethel Stefana, *The Mandeans of Iraq and Iran, Their Cults, Customs, Magic Legends, and Folklore*, Oxford 1937, str. 264). Tento známý příběh je v židovské Tóře vyprávěn sice odlišně, přesto však zachovává stejný model (respektive je zdrojem tohoto opakujícího se motivu; viz *Ex* 15,1-19, zvláště pak verš 8): moře, jakožto negativně vnímaný živel, odděluje místo utrpení (Egypt, pozemský svět) od místa odpočinku (Zaslíbený Izrael či Božské pleroma).

⁶⁶ Soušek, str. 350.

⁶⁷ Soušek, str. 350-351

byl Adam zachvácen bolestmi a poslal Evu se Šetem pro olej ze stromu milosrdenství v ráji. Při cestě do ráje byl Šet uštknut hadem, jeho zranění však zmizelo, když se odkázal na fakt, že je obrazem Božím. Před branami ráje padli matka a syn na kolena, posypali si hlavu prachem a prosili Boha o olej milosrdenství. Byl k nim poslán archanděl Michael, aby jim oznámil, že olej milosrdenství dostanou až za pět tisíc pět set let,⁶⁸ kdy na zem přijde Mesiáš, jenž olejem milosrdenství pomaže všechny.⁶⁹ Anděl pak posílá Evu i Šeta zpět domů s vonnými látkami, protože Adam má již za šest dní zemřít.

V další vsuvce vypráví tentokrát Eva. Vykládá dětem příběh o tom, jak ji d'ábel v ráji svedl za pomoci hada. Toho totiž d'ábel přemluvil, aby se pověsil na hradby ráje a d'ábel tak mohl ze zdi volat na Evu hadovými ústy.⁷⁰ Napovídá Evě, že po pozření plodu ze stromu poznání začnou lidé rozeznávat dobro a zlo jako bohové. Toto poznání jim prý Bůh nechce poskytnout, jelikož je nechce mít za sobě rovné. Eva proto po ovoci zatoužila a viděla, jak je strom nádherný. Přísahala d'áblu, že dá ochutnat i svému muži, a d'ábel jí sklonil větev k zemi a ona si vzala. Ve chvíli, kdy Eva pojedla, otevřely se jí oči a poznala, že je vysvěčena ze spravedlnosti (Soušek, str. 355). Všechno listí na stromech v její části zahrady opadalo, až na listí fíkovníku, do něhož se zahalila.⁷¹ Volání „*Adame kde jsi?*“ (Soušek, str. 355) zde nepochází od Boha, ale od Evy⁷², která lákala Adama, aby ochutnal. Skrze Evu totiž promlouval d'ábel a přesvědčoval jejího muže o výhodách poznání. Adam se ale zpočátku zdráhal, jelikož se bál Božího hněvu. Nakonec Adam svodům podlehl a plod stromu také okusil.

V tu chvíli přijeli do zahrady andělé a Bůh na voze. Bůh oba první lidi začne soudit z trůnu postaveného u stromu poznání. Adama proklíná podobně jako v *Gn 3,17-19* a Evu taktéž (*Gn 3,16*). Hadovo prokletí se rovněž kryje s textem Tóry (*Gn 3,14-15*). Poté andělé vyhání Adama z ráje a i když Adam prosí Boha, není mu dovoleno okusit stromu života.⁷³ Pokud však bude Adam žít spravedlivě, bude pro něj v budoucnu přichystáno vzkříšení. Adam alespoň uprosí anděly, aby mu věnovali vonná kadidla, jimiž by mohl po odchodu z ráje obětovat Bohu. Andělé tuto prosbu předkládají Bohu, kterého v tuto chvíli oslovují „*Jáeli*“.⁷⁴ Bůh souhlasí a andělé dovolují Adamovi nasbírat si vonná koření dle libosti. Poté musí Adam ráj opustit.

Po Evině vyprávění se vyplnila Michaelova slova, nadešel čas Adamova skonu. Když

⁶⁸ Počet let se v různých kopiích textu liší (Soušek, str. 362).

⁶⁹ Kristus tak vzkřísí i Adama a uvede jej do ráje ke stromu milosrdenství (Soušek, str. 353). Paralela cesty k ráji se vyskytuje i v *Nikodémově evangeliu* (Pokorný, Petr, *Novozákonní apokryfy I.*, Praha: Vyšehrad 2001, str. 345, dále jen Pokorný).

⁷⁰ Text je zde nejasný, jelikož se v něm rovněž praví, že Eva zahlédla d'ábla v podobě anděla (Soušek, str. 354).

⁷¹ Podobně jako v kapitole věnované judaismu, i zde se setkáváme s fíkovníkem jako se stromem poznání (Soušek, str. 355).

⁷² Srov. *Gn 3,9*.

⁷³ Soušek, str. 357.

⁷⁴ Soušek, str. 357. Zkrácená forma Tetragramu (která je k vidění např. v *Ex 15,2*) v kombinaci se slovem *לַח* (bůh).

zemřel, všechna nebeská světla se na sedm dní zastřela. Bůh předal Adama pod Michaelův dozor, kde se má kát do posledních dnů, v nichž se Adam dočká radosti. Michael a Uriel pohřbili Adama a Ábela na území ráje a každého zabalili do tří kusů hedvábí. Šet s Evou jsou poučeni, že takto mají pohřbívat své mrtvé.⁷⁵

Židovský motiv záchrany z říše smrti

Jako podklad pro další pokračování je nutné představit metafory smrti a zmrtvýchvstání, které se vyskytovaly v raném židovsko-křesťanském prostředí. Dobrým příkladem mohou být *Ódy Šalomounovy* vzniklé pravděpodobně v okrajové židovsko-křesťanské skupině.⁷⁶ V ódě číslo 17⁷⁷ se hovoří o rukou spoutaných okovy, o rozbíjení železných závor a o osvobození uvězněných.⁷⁸ Óda 22⁷⁹ popisuje ožívování mrtvých rukou Boží, která z hrobů vyzdvihla a masem pokryla kosti.⁸⁰ V ódě 42⁸¹ nelzáme rozpravu mezi kříšeny a Božím Synem, který je vyvádí z temnoty.

3.2. Pojetí Adama v kanonických a nekanonických křesťanských spisech

Vztah muže a ženy

Ve spisech Nového zákona se o Adamovi mluví velmi zřídka. Hovoří se o něm v souvislosti s Kristem (viz níže), ale také ve vztahu k věcem manželským. V *Mt* 19,4 připomíná Ježíš starozákonní verše *Gn* 1,27 a 2,24.⁸² Na těchto verších ukazuje, že žádná lidská instance nemůže rozloučit Bohem posvěcený manželský pár, jelikož ten je „jedno tělo“. V prvním dopise Korintským píše Pavel o zahalování hlavy. Muž si ji zahalovat nemusí, jelikož je obrazem Božím,⁸³ kdežto žena je odleskem slávy muže, protože je z něj vzata⁸⁴, a tudíž si hlavu zahalovat musí.⁸⁵ Asi nejostřeji o ženě mluví první list Timoteovi (*1Tm* 2,11-15), kde je zakázáno ženě učit a mít moc nad mužem (neboť to byla právě ona, kdo porušil Boží zákaz).

První a druhý Adam

I přes to, že křesťané prakticky přebírají židovský Tanach, vykládají mnohé pasáže na-

⁷⁵ V legendě je opět vysvětlen původ určitého rituálu.

⁷⁶ Soušek, Zdeněk (ed.), *Knihy tajemství a moudrosti III*, Praha: Vyšehrad 1999, str. 158.

⁷⁷ Soušek, Zdeněk (ed.), *Knihy tajemství a moudrosti III*, Praha: Vyšehrad 1999, str. 177.

⁷⁸ Srov. *Iz* 42,7 a 61,1.

⁷⁹ Soušek, Zdeněk (ed.), *Knihy tajemství a moudrosti III*, Praha: Vyšehrad 1999, str. 182.

⁸⁰ Srov. *Ez* 37,5-10.

⁸¹ Soušek, Zdeněk (ed.), *Knihy tajemství a moudrosti III*, Praha: Vyšehrad 1999, str. 200-201.

⁸² Připomenutí verše *Gn* 2,24 nalezneme i v listě Efezským 5,31.

⁸³ *Gn* 1,27.

⁸⁴ *Gn* 2,23.

⁸⁵ To neplatí, pokud si hodlá hlavu ostříhat (*1K* 11,6).

prosto odlišně než židé. Například postava Adamova je obohacena o teologii, která se v judaismu nevyskytuje. Již jak bylo předestřeno v *Životě Adama a Evy*, bylo Adamovi slíbeno vzkříšení. Toto vzkříšení má celému lidstvu přinést ústřední fenomén veškerého křesťanství – postava Ježíše Krista.

Apoštol Pavel ve svých dopisech popisuje vztah mezi prvním člověkem Adamem a Ježíšem Kristem. Říká křesťanům: „svlechte se sebe starého člověka i s jeho skutky a oblecte nového, který dochází pravého poznání“ (Ko 3,9-10). Starým člověkem nazývá Adama a novým Krista. Skrže Adama začala vládnou smrt, kdežto skrže Krista přichází podle křesťanů věčný život (Ř 5,17, 1K 15,22). První člověk je zde zároveň vzorem (τύπος) pro příchodícího Krista. Adam se tak stává soteriologickým modelem, jak je vidět například v *Nikodémově evangeliu*.⁸⁶ Vzkříšení bylo totiž Adamovi přislíbeno jako prvnímu, a také má být jako první zachráněn ze smrti (viz níže).

Adama a Krista rovněž spojuje zeměpisná poloha jejich smrti. Podle tradice⁸⁷ byl Adam pohřben na místě budoucího Jeruzaléma, pod pahorkem známým jako Golgota⁸⁸. A právě na tomto místě byl Ježíš o více jak pět tisíc let později ukřižován. V legendách je také propojen Kristův kříž se stromem poznání. Na Adamově hrobě (respektive nad jeho hlavou) byla totiž podle několika vyprávění, zasazena ratolest stromu života, kterou přinesl Šet z ráje. Z ní vyrostl strom, z něhož nechal Šalamoun vytesat trámy pro jeruzalémský Chrám. Když mu královna ze Sáby prorokuje, že na tomto dřevě zemře ten, kdo zničí židovské království, jsou trámy vhozeny do nádrže.⁸⁹ Zde jsou později nalezeny a stlučeny v Kristův kříž.

Vzkříšení Adama

O vzkříšení mrtvých po Kristově ukřižování nám podrobně vypráví *Nikodémovo evangelium*. Spis sám se dělí na dvě části, na *Akta Pilátova* a na *Kristův sestup do pekel*. Řecká verze *Akt Pilátových* nejspíše pochází z první poloviny pátého století⁹⁰ a byla nalezena i v překladech do jiných jazyků.⁹¹ *Kristův sestup do pekel* bývá označován za mladší, než spis předešlý. Jeho vznik je datován do šestého století⁹², avšak jeho motiv je daleko starší.

Příběhy, v nichž hrdina přichází do podsvětí někoho osvobodit, můžeme najít nejen na

⁸⁶ Pokorný, str. 348.

⁸⁷ Podle křesťanské tradice, kterou cituje Origenes. Viz Musholt, S., „Calvary“, in: *New Catholic Encyclopedia*, vol.2, Thomson Gale 2002, str. 885.

⁸⁸ Jak vysvětlují všechna čtyři kanonická evangelia (Mt 27,33, Mk 15,22, L 23,33, J 19,17), jedná se o slovo znamenající v překladu „Lebka“.

⁸⁹ Příběh pochází z vložky v *Životě Adama a Evy* (Soušek, str. 363).

⁹⁰ Pokorný, str. 319. Podle Tischendorfa pochází původní text již ze druhého století (Pokorný, str. 318). Jiní jej řadí do století čtvrtého (Pokorný, str. 320).

⁹¹ Text se vyskytuje i v latině, syrštině, koptštině, arménštině a staroslověnštině.

⁹² Tischendorf opět datuje do století druhého.

pobřeží střeozemního moře, ale i jinde. Jistě jsou nám známé řecké mýty tohoto rázu, v nichž Orfeus zachraňuje Euridiké⁹³, Dionýsos svou matku⁹⁴ nebo Heráklés Thésea. Motiv překonání smrti najdeme i v příběhu egyptského boha Usira, který je po své smrti přiveden k životu svou ženou Esetou⁹⁵ nebo v mýtu o sestupu sumerské bohyně Inanny do podsvětí⁹⁶.

Narážky na představu o sestoupení Krista do pekel a vzkříšení mrtvých lze dohledat i v kanonických spisech Nového zákona. Evangelium připisované Matoušovi popisuje dění po Kristově smrti takto: „*hroby se otevřely a mnohá těla zesnulých svatých byla vzkříšena; vyšli z hrobů a po jeho vzkříšení vstoupili do svatého města a mnohým se zjevili*“ (Mt 27,52-53). Těmito zesnulými svatými mohou být myšleni starozákonní patriarchové a proroci, jak uvidíme v interpretaci *Nikodémova evangelia*. První list Petrův hovoří o zvěstování evangelia mrtvým takto: „*Tehdy také přišel vyhlásit zvěst duchům ve vězení, kteří neuposlechli kdysi ve dnech Noémových.*“ (1Pt 3,19-20) a také v kapitole čtvrté, verši šestém: „*Proto bylo evangelium zvěstováno i mrtvým, aby byli u Boha živi v Duchu, ačkoliv byli za svého života u lidí odsouzeni.*“

Celý *Kristův sestup do pekel* je údajně sepsán dvěma zmrtnýchvstalými syny Simeonovými⁹⁷, kteří tak dosvědčili velekněžím, co po své smrti viděli.⁹⁸ V podsvětí se o půlnoci rozzářilo veliké světlo a mrtví proroci a patriarchové se tak mohli vzájemně vidět. Všichni se začali radovat a Jan Křtitel je obeznámil s Ježíšovým křtem a s možností spásy skrze Krista.⁹⁹ Když to Adam uslyšel, poprosil Šeta, aby přítomným vyprávěl o oleji ze stromu milosrdenství a o vzkříšení, jež bylo kdysi Adamovi zaslíbeno.¹⁰⁰

Mezitím diskutoval Satan s personifikovaným Hádem (tj. podsvětím) o autenticitě Kristova božství, která byla podle Háda dostatečně prokázána prostřednictvím Kristových znamení. Satan se tomu však zdráhá věřit a chce se Kristu přicházejícímu do Hádu postavit. Hádes ve strachu zavírá a zajišťuje brány, jež však andělé boří chválou Hospodina (Ž 24,8). „*A při tomto hlasu se kovové brány rozbily, železná břevna se zlomila a všichni spoutaní mrtví byli zbaveni pout a my s nimi.*“¹⁰¹ Satan je spoután a předán Hádovi, který uznal Kristovu svrchnost.¹⁰²

⁹³ Luther, Martin H., *Helénistická náboženství*, Brno: Masarykova univerzita 1997, str. 86 (dále jen Luther).

⁹⁴ Luther, str. 81.

⁹⁵ Janák, Jirí, *Brána nebes*, Praha: Libri 2005, str. 180-188.

⁹⁶ Kramer, Samuel Noah (ed.), *Mytologie starověku*, Praha: Orbis 1977, str. 90-91. Český překlad *Sestupu Inanny do podsvětí* se nachází v díle kolektivu překladatelů - *Mýty staré Mezopotámie. Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách* Praha: Odeon 1977.

⁹⁷ Leucius a Karinus. Podrobněji viz Pokorný, str. 358-359.

⁹⁸ Pokorný, str. 344.

⁹⁹ Pokorný, str. 345.

¹⁰⁰ Zde je popsána Šetova cesta do ráje, známá již ze *Života Adama a Evy*.

¹⁰¹ Jasná paralela s *Ódami Šalomounovými*.

¹⁰² Pokorný, str. 345-347.

Kristus pak podal Adamovi svou pravici jako prvnímu a řekl: „*Sem ke mně všichni, kteří jste byli usmrceni kvůli dřevu, jehož se tento dotkl. Hledte, já jsem ten, který všechny křísí skrze dřevo kříže.*“¹⁰³ Kristus obdařil Adama znamením kříže na čele a označil také ostatní mrtvé. Všichni v jednom zástupu přecházejí do ráje, u jehož bran potkávají dva jediné lidi, kteří nikdy neokusili smrti a přišli do ráje v těle – Henocha a Elijáše.¹⁰⁴

¹⁰³ Pokorný, str. 348.

¹⁰⁴ Tito dva nikdy nezemřeli, jelikož o nich Tóra říká: „*I chodil Henoch s Bohem. A nebylo ho, neboť ho Bůh vzal.*“ (Gn 5:24) a „*Pak šli dál a rozmlouvali. A hle, ohnivý vůz s ohnivými koni je od sebe odloučil a Elijáš vystupoval ve víchru do nebe.*“ (2Kr 2,11).

4. Adam v gnózi

Píseň o perle 1,1 „Když jsem byl ještě malé dítě, žil jsem v otcově královském paláci. Užíval jsem si v bohatství a nadbytku těch, kteří mě vychovali. Z Východu, naší domoviny, mě rodiče poslali pryč, vypravili mě na cestu.“¹⁰⁵

Gnostické systémy Předního východu přebírají postavu Adama, demonstrují na jeho stvoření podstatu současného člověka a vysvětlují na Adamově příběhu přítomnost zla ve světě. Z celé škály gnostických spisů vybírám tři následující, na kterých hodlám ukázat nejen různorodost představ a interpretací Bible, ale i vnitřní jednotu, u níž stojí v pozadí nedůvěra ke světu, jež se může jevit jako jakási „gnostická paranoia“. V druhé části kapitoly se budeme věnovat mandejským představám o Adamovi.

4.1. Ukázky antropogonií židovské a setovské gnóze

*Knihy Báruchova podle Hippolyta*¹⁰⁶

V Hippolytově *Vyvrácení všech herezí* nalézáme interpretaci teologie jakéhosi Justina a jeho *Knihy Báruchovy*. Nejspíše se jedná o nejstarší gnostickou představu.¹⁰⁷ Tento gnostický systém bychom mohli označit za tzv. židovskou gnózi, jelikož není protižidovská a starozákonní bůh zde není chápán negativně. Na počátku stvoření stojí triáda bohů, z nichž nejvyšší je vševědoucí „Dobrý“. Dvě zbývající božstva spolu tvoří pár. Mužský element je nazýván **Elohim**¹⁰⁸ a jedná se o demiurga v pozitivním smyslu. Zastupuje zde tvořivou a aktivní sílu, na rozdíl od jeho pasivního ženského protějšku, jehož jméno je **Edema**¹⁰⁹. Elohim a Edema plodí dvanáct mužských a dvanáct ženských andělů a ti jsou si vždy opakem ve smyslu dualistickém. V každém zástupu andělů se vždy na třetím místě vyskytuje důležitý anděl. U Elohimovy skupiny je to anděl **Báruch**¹¹⁰ a u Edeminy to je **Naas**¹¹¹. Tito dva andělé stojí

¹⁰⁵ V úryvku je velice dobře zachycen motiv odcizení člověka od své domoviny – od Božské přítomnosti a jednoty (pleromatu). Pokorný, Petr, *Píseň o perle*, Praha: Vyšehrad 2001, str. 17.

¹⁰⁶ Viz Matoušek, Jaroslav, *Gnose*, Praha: Herrmann 1995, str. 150-153.

¹⁰⁷ Rudolph, Kurt, *Gnosis*, Edinburgh: T. & T. Clark Limited 1984, str. 145 (dále jen Rudolph).

¹⁰⁸ Jedno ze starozákonních jmen Boha.

¹⁰⁹ Edem – z hebrejského ארמה „země“, někdy označovaná jako Eden nebo Israel (Barnstone, Willis (ed.), *The Gnostic Bible*, Boston: Shambhala 2003, str. 121, dále jen Barnstone).

¹¹⁰ „Požehnaný“ (z hebrejského kořene ברך – žehnat).

¹¹¹ Z hebrejského slova שָׂדֵי – had.

v rajske zahradě jako dva stromy, Báruch jako strom života a Naas jako strom poznání.¹¹²

Elohimovi andělé tvoří člověka z Edeminy horní poloviny těla a z hlíny dolní poloviny formují divoká zvířata. Člověk je tak spojením a symbolem tohoto božského páru a obsahuje něco z jeho síly (aktivní i pasivní). Elohim vdechne do Adamova těla ducha (*pneuma*) a Edema duši (*psyché*).¹¹³ Eva se stává obrazem Edemy a je do ní rovněž vdechnut duch a duše. Jelikož Edema předala veškerou svou sílu Elohimovi jako věno, předávají dodnes ženy věno svým mužům.¹¹⁴ Elohim po dokončení člověka vystoupal se svými anděly k nejvyššímu „Dobru“ a usazuje se po jeho pravici.¹¹⁵ Edema zůstala ponechána na zemi s anděly, které rozestavěla jako zodiak kolem světa.¹¹⁶ Anděl Naas dostává za úkol svést Adama a Evu a vnést tak do světa hřích. Těmito činy se Edema mstí Elohimovu duchu, jenž byl ponechán v člověku. Elohim ale chce svého ducha zachránit a posílá na zem anděla Bárucha, aby jej vykoupil.¹¹⁷

Prvním úkolem Báruchovým bylo varovat Adama a Evu. Had však plán překazil, znásilnil Evu, obcoval s Adamem v podobě chlapce a do světa tak vstoupil hřích cizoložství a pederastie.¹¹⁸ Druhým úkolem byla promluva k Izraelskému národu skrze Mojžíše. Vlivem Naase ale Mojžíš překroutil Báruchovo poselství a dal vzniknout přikázáním, která nejsou od nejvyššího „Dobra“.¹¹⁹ Dále je Báruch poslán k Heraklovi, jenž bojoval proti dvanácti andělům při plnění známých dvanácti úkolů. Toho přemohla lidská královna Omfalé, která jej přinutila oblékat ženské šaty (tj. háv Edemin).¹²⁰ Nakonec Báruch nalézá Ježíše a toho Naas nechá ukřižovat. Ježíš ale na kříži zanechává Edemě duši a hmotné tělo se slovy: „Ženo, hle, tvůj syn!“ (J 19,26) a Elohimovi praví: „Otče, do tvých rukou odevzdávám svého ducha.“ (L 23,46). Tímto činem vykoupil Ježíš Elohimova ducha ze světa a navrátil jej do rukou „Dobrého“.¹²¹

*Antropogonie v Tajné knize Janově*¹²² (NHC II 6, III 13, IV 18)

Ve spise, o němž mluví Ireneus a který byl později skutečně nalezen v Nag Hammadí, je antropogonie člověka rozdělena do tří fází. V první fázi tvoří **Jaldabaóth**¹²³ a sedm mocností

¹¹² Rudolph, str. 145.

¹¹³ Barnstone, str. 121 a 126 a Rudolph, str. 145.

¹¹⁴ Barnstone, str. 127.

¹¹⁵ Barnstone, str. 128.

¹¹⁶ Rudolph, str. 145.

¹¹⁷ Rudolph, str. 146.

¹¹⁸ Barnstone, str. 129-130 a Rudolph, str. 146.

¹¹⁹ Barnstone, str. 130 a Rudolph, str. 146.

¹²⁰ Barnstone, str. 131 a Rudolph, str. 146.

¹²¹ Barnstone, str. 132 a Rudolph, str. 147.

¹²² Spis okruhu setovské gnóze (Rudolph, str. 105 a Matoušek, str. 170).

¹²³ Demiurg, stvořitel hmotného světa. Jméno možná složeninou slov יר (porodit, zplodit) a צבאות (zástupy). Jeho význam by pak byl „Ploditel zástupů“ (tj. archontů) nebo „Dítě zástupů“ (tj. vyšších emanací Božích). Výklad, který nám podává

„psychického Adama“. Tento první Adam je napodobeninou obrazu¹²⁴ Otce, odrážejícího se na vodní hladině chaosu.¹²⁵ Každá mocnost přispěla k výtvaru určitou duší. Dobrota duší kostí, prozíravost duší šlach, božství duší masa, panství duší morku, království duší krve, závist duší kůže a porozumění duší vlasů. Sedm mocností tak poskytlo stavební materiál pro duchovní tělo a další andělé z něj pak utvářeli orgány a končetiny.¹²⁶ Jiní andělé aktivují končetiny, smysly a pocity.¹²⁷

Přese všechnu snahu se tento psychický člověk nedokázal ani trochu pohnout. Toho využívá **Sofia**¹²⁸, protože chce zbavit Jaldabaótha moci, o kterou ji při svém narození připravil. Sofia prosí Otce o pomoc a ten posílá k Jaldabaóthovi pět andělů světla, aby z něj vylákali Sofiiinu sílu. Andělé demiurgovi radí: „*Vdechni něco ze svého ducha (pneuma) do jeho tváře a tělo povstane.*“ Tak vzniká „člověk pneumatický“, který je obdařen semenem světla a není už pouze pod vlivem sil temnoty. Skrze Sofiiino sémě Adam povstal, stal se moudřejším a mocnějším než mocnosti i Jaldabaóth. Otec posílá do nitra Adama „vhled“ (*epinoia*), který v něm bude skrytě čekat a bude mu pomáhat překonávat nástrahy temnoty. Jen tak bude moci navrátit *pneuma* zpět k Otci a Sofii. Tento svůj „vhled“ či „myšlenku“ (*ennoia*) nazve Adam později Evou (řec. *Zoé* – živoucí, *Gn* 3,20).¹²⁹

V závisti svrhly síly zla Adama do nejnižších úrovní hmotného stvoření a obalily jej hmotou (*hylé*) vytvořenou ze čtyř elementů. Člověk je obdařen hmotným tělem, které je pro něj „*pouto*“ a „*hrob*“, stává se z něj „člověk hylický“.¹³⁰ Je umístěn do iluzorního ráje s jedovatými plody a smrtícím stromem života. Kvůli těmto nástrahám nemůže Adam rozpoznat svou dokonalost. Had u stromu života předává Adamovi touhu po plození a zajišťuje tím věčné uvěznění božských jisker v hmotném těle. Jaldabaóth se pokouší zbavit Adama jeho „vhledu“ a sesílá na něj spánek nevědomosti, aby ještě více oslabil Adamovo poznávání. Z jeho boku vyjímá „vhled“ ve formě ženy Evy.¹³¹ Nyní strom poznání předává Adamovi a Evě *gnosi* – poznání, díky němuž si mají vzpomenout na svůj božský původ.¹³²

Ze vzteku demiurg vyhnal lidský pár do temné divočiny, kde navíc Evu znásilnil a ta

přímo spis *O původu světa* (NHC II 5) je, že si tento demiurg vzal jméno podle zvolání své matky Sofie (protože mu nerozuměl), která zde volá na svého syna: „*Chlapečku projdi sem.*“ (Oerter, W. B., Pokorný, P. (eds.), *Rukopisy z Nag Hammádí 1*, Praha: Vyšehrad 2008, str. 239, dále jen Oerter), což mohlo v aramejštině znít podobně, jako jméno Jaldabaóth (spis je totiž sepsán koptsky).

¹²⁴ Srov. *Gn* 1,26.

¹²⁵ Barnstone, str. 150 a Rudolph, str. 102.

¹²⁶ Výčet andělů viz Barnstone, str. 151-153.

¹²⁷ Barnstone, str. 153-155.

¹²⁸ Řec. „moudrost“. V gnostických mýtech často personifikována jako jedna z emanací Božích. Její odpadnutí od Boží plnosti dává vzniknout demiurgovi (zde Jaldabaóth) a hmotnému světu.

¹²⁹ Barnstone, str. 156 a Rudolph, str. 103.

¹³⁰ Barnstone, str. 156 a Rudolph, str. 103.

¹³¹ Srov. *Gn* 2,21-22.

¹³² Barnstone, str. 158-159 a Rudolph, str. 104-105.

s ním počala dva syny. Jméno prvního syna s kočičím obličejem je Elohim a druhý syn s obličejem medvěda je nezávan jménem, které je v Tóře označováno Tetragramem. Bratři si rozdělili panství nad živly. Elohim vládne vodě a zemi, druhý bratr nad ohněm a větrem. Oba dva *Tajná kniha Janova* spojuje se starozákonním Kainem a Ábelem. Známy třetí Adamův syn Šet je pak opravdu syn Adama a Evy, vzešlý z touhy plodit, kterou do Adama zasel had už v ráji.¹³³ Skrze Šeta přichází do světa celé lidské pokolení a začínají se odvíjet dějiny spásy a souboje světla s temnotou. Sofía se snaží pomocí svého ducha (pneuma) v lidech probouzet *gnosí*. Ti jsou však sváděni z cesty temnými silami a Jaldabaóth přivádí do světa osud (*heimermené*), aby tak pomocí času a hvězd uvěznil lidstvo ve hmotě navždy.¹³⁴

Podstata archontů (NHC II 9)

Velice podobnou zvěst jako předchozí *Tajná kniha Janova* přináší i spis *Podstata archontů*. Mocnosti temnoty vytvářejí člověka opět jako obraz Neporušitelnosti, do jejíhož odrazu ve vodě se zamilovaly. **Archonti**¹³⁵ vytvářejí člověka z prachu země a doufají, že se do něj odraz Neporušitelnosti zamiluje a zachytí. Tím se mocnosti chtějí Neporušitelnosti zmocnit. Bůh v tajném záměru sám od sebe vdechuje do tváře nehybného těla duši (*psyché*) a tímto z něj činí „psychického člověka“. Protože však mocnosti nedisponují plnou tvůrčí mocí, nedokáží tělo oživit a vzpřímit (podobně jako v dalších textech).¹³⁶

Z ocelového světa¹³⁷ nyní vystupuje Duch (*pneuma*) a vchází do ležícího trupu. Protože se tento (již pneumatický) člověk nacházel na zemi, byl pojmenován Adam. Archonti pak shromáždili všechna zvířata před Adama, aby viděli, jak je pojmenuje. Umisťují jej do ráje a z Otcovy vůle mu nevědomky zakazují jíst ze stromu poznání. Skrze slova archontů tak Otec přitáhl Adamovu pozornost ke stromu poznání, z něž má Adam později pojíst. Stejně jako v *Tajné knize Janově* archonti sesílají na Adama mrákotu (*ekstasis*) a vyjímají z něj ducha v podobě ženy. Po probuzení Adam zjišťuje, že je opět pouze člověkem psychickým a nazývá ženu „matkou živých“, jelikož je matka, lékařka (porodní bába) i rodička.¹³⁸ Jakmile ale archonti ženu uviděli, zamilovali se do ní a rozhodli se, že ji znásilní. Začali tedy ženu pronásledovat. Ta se však bezstarostně smála jejich zaslepení a nevědomosti a proměnila se ve

¹³³ Barnstone, str. 160 a Rudolph, str. 105.

¹³⁴ Rudolph, str. 106.

¹³⁵ Z řec. *archontés* (sg *archón*) – vládci či správci města. V gnostickém prostředí se tak označují mocnosti (většinou 7), které skrytě vládnou pozemskému světu.

¹³⁶ Oerter, str. 217 a Layton, Bentley, „The Hypostasis of the Archons or the Reality of the Rulers“, in: *Harvard Theological Review* 67 (1974) str. 395-397 (dále jen Layton).

¹³⁷ *Adamantiné*, zřejmě označení pro nebeskou klenbu či sféru (viz Oerter, str. 218, pozn. 59, nebo Layton, Bentley, „The Hypostasis of the Archons (Conclusion)“, in: *Harvard Theological Review* 69 (1976), str. 51-52).

¹³⁸ Oerter, str. 218-219 a Layton, str. 399-400.

strom¹³⁹. Archontům zanechala jen svůj stín – pozemskou ženu¹⁴⁰, kterou archonti napadli.

Duchovní Adamův protějšek, jenž se proměnil ve strom, se zjevil lidskému páru jako had. Po vzoru biblické zvěsti je nabádá k porušení zákazu a k ochutnání plodů stromu poznání. Když pak lidé skutečně okusili, poznali svou nedokonalost a to, že byli vysvlčeni z duchovního¹⁴¹ prvku. Aby zakryli tento svůj nedostatek či snad nahradili¹⁴² ono duchovní, oblékají se do fíkového listí. Hlavní archón ve zlosti vyhnal Adama a Evu z ráje, hada proklel a seslal na lidi útrapy života, aby se nemohli starat o duchovní věci (*pneuma*) a tím oslabovat mocnosti temnoty.¹⁴³

4.2. Antropogonie mandejců

Typicky gnostickou roli hraje osoba Adama v mandejském¹⁴⁴ mýtu o stvoření člověka. Tento mýtus se objevuje především v pravé části mandejské **Ginzy**¹⁴⁵. Lidské tělo jako takové není tvořeno nejvyšším Bohem, ale demiurgem, v jehož roli se u mandejců ocitá **Ptahil**¹⁴⁶. Duše člověka je, podobně jako u některých dalších gnostických antropogonií, původem od nejvyššího Boha. Je zde jasně demonstrován dualistický pohled na svět i na člověka. Na straně hmoty stojí v počátku **Adam Pagria**¹⁴⁷ a ze světa světla přichází nebeský obraz Člověka – **Adam Kasia**¹⁴⁸. Dualismus se také odráží v jakémsi „soupeření“ o Adama, které se odehrává mezi bytostmi temnot a bytostmi světla.

¹³⁹ Nejspíše ve strom poznání, jelikož tímto způsobem může duchovní složka přejít zpět do Adama.

¹⁴⁰ Oerter, str. 220, pozn. 80.

¹⁴¹ Tj. poznali, že jim archonti v mráкотě odebrali ducha v podobě duchovní ženy.

¹⁴² Můžeme zde pouze polemizovat, zda se pokoušeli nahradit duchovní složku fíkovým listím. Jelikož je však fíkovník považován za duchovní mocí obdařenou rostlinu (*Ficus religiosa*), není tato interpretace zcela neoprávněná.

¹⁴³ Oerter, str. 221 a Layton, str. 403-407.

¹⁴⁴ Mandejci jsou poslední náboženská skupina vyznávající na první pohled dualistické gnostické náboženství. V prvních stoletích občanského letopočtu vyšla nejspíše z údolí Jordánu a usadila se v Mezopotámii, kde žije dodnes. V současnosti se tato komunita ocitla v situaci označované jako „mandejská diaspora“, jelikož kvůli politickým změnám v Iráku a Íránu ke konci dvacátého století musí totiž čelit perzekucím ze strany muslimských fundamentalistů. Viz Gebelt, Jiří, „Vývoj a proměny mandejské komunity“, in: *Religio. Revue pro religionistiku* 1/6, 2008, str. 33-56.

¹⁴⁵ Ginza Rba neboli Sidra Rba je nejstarší a nejdůležitější text mandejské tradice. Dělí se na dvě poloviny, pravou – Ginza lamina a levou – Ginza Smala. V Ginza lamina je popsáno stvoření světa a prvního člověka Adama. V levé polovině naopak věci poslední, smrt Adama a výstupy duše do Říše světla. Ginzu do němčiny z mandejského originálu přeložil Mark Lidzbarski (*Ginza, Der Schatz oder das große Buch der Mandäer*, Göttingen 1978). Část Pravé Ginzy vyšla i ve velice špatném a tendenčním českém překladu Jana Kozáka (*Ginza - gnostická bible nazarejců I.*, Praha: Bibliotheca gnostica 2008). Jak mi autor sám sdělil, vycházel pouze z překladů Lidzbarského a částečně z překladů Kurta Rudolpha a sám tedy mandejštinu neovládá. Autor hodlá vydat další díly, a tudíž celou Ginzu. Ukázky v této práci uvedené jsou mým překladem z Lidzbarského textu. Cituji podle německého okruhu mandajistiky: *GR* – Pravá Ginza, *GL* – Levá Ginza. Odkazují podle překladu Lidzbarského (např. *GR* 107,32 = Pravá Ginza, str. 107, řádek 32). Mandejská slova přepisují (z technických důvodů) podobně jako Lidzbarski hebrejským písmem.

¹⁴⁶ Ptahil je světelnou bytostí „utra“ a v *GR* 174:4 synem Abathura. V Diwan Abathur tvoří s démony svět a v *GR* tvoří s planetami člověka. V mytologii mandejců tedy hraje jakousi roli demiurga. Etymologie jeho jména je stále nejasná. Možný je vznik tohoto jména spojením dvou aramejských slov פתחא a עיל – „Bůh otevírá“. Lidzbarski však zastává názor, že jméno Ptahil může být odvozeno od jména egyptského boha Ptaha, který podle tzv. Šabakovy desky tvoří svět slovem. Viz Kraeling, Carl H., „The Mandaic God Ptahil“, in: *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 53, No. 2., str. 152-165. K šabakově desce viz Lichtheim, Miriam, *Ancient Egyptian Literature: Volume I: The Old and Middle Kingdoms*, University of California Press 2006, str. 51-57.

¹⁴⁷ Tělesný Adam. Ze semitského kořene פגרה (mrtvola, mršina).

¹⁴⁸ Skrytý Adam. Z kořene כסח (skrýt, zahalit).

Nápad stvořit člověka vzešel z popudu Ptahila, který tuto myšlenku prezentuje **sedmi planetám**¹⁴⁹. Ptahilův výrok¹⁵⁰ o ustanovení Adama za krále světa se podobá rozhodnutí Al-láha, který oznamuje andělům, že chce na zemi umístit náměstka¹⁵¹. Planety si vymohou stvoření člověka jako Adama a Evy a Ptahil planety určí za jeho opatrovnice.

GR 107,32n: „Na to planety promluvíly a řekly Ptahilovy: ‚Nač můžeme spolupohat a na co máme potom moc ve světě?‘ Tu odpověděl jim Ptahil a řekl: ‚Vy buďte jeho opatrovníkem a v každém ohledu stůjte ve službě.‘“

Po stvoření Adama jej položili¹⁵², neboť Ptahil a planety nevěděli, jak do něj mají seslat duši. Na pomoc zavolali Vzduch-éter, aby utvořil dutiny v Adamových kostech a naplnily se tak morkem. Povolali Jas živého Ohně a ten rozzářil Adamovo roucho. Na pomoc přispěchaly také Mlhy od potoků a Dým šízravého Ohně. Ty vstoupily do jeho těla, aby mohlo pohybovat končetinami a řvát. Pomocí těchto elementů¹⁵³ se stvořitelé snažili Adama postavit na nohy. Protože se to však stále nedařilo, přemluvily planety Ptahila a ten zašel pro duši (oživující složku) do domu svého otce **Abatura**¹⁵⁴, otce všech **utri**¹⁵⁵. Abatur na Ptahilovo požádání přinesl skrytého Adama (Adam Kasia, Adakas) a předal mu jej. **Velký Život**¹⁵⁶ ale povolal **Hibila**, **Šitila** a **Anoše**¹⁵⁷ a dal jim za úkol zajistit, aby se Ptahil nedozvěděl tajemství ožívání těla.

Když Ptahil sestupoval z nebeského světa do **Tibilu**¹⁵⁸, byl Adakas zabalen v jeho rouchu. Na scénu však vstupuje **Manda d-Hiia**¹⁵⁹, který Ptahilovi z kapsy skrytého Adama vyjmul a Ptahil tak již nemůže participovat na seslání duše do hmotného Adama. V tuto chvíli se Manda d-Hiia ujímá oživení Adama, vdechuje mu duši a nechává Ptahila v omylu, že oživil Adama on sám.

GR 110,13-20: „Jakmile dorazili do Tibilu a k tělesnému trupu, jakmile ji (duši)

¹⁴⁹ Sin – Měsíc, Nirigh – Mars, Nbu – Merkur, Bel – Jupiter, Libat – Venuše, Kiwan - Saturn, Šamiš – Slunce. V tomto pořadí vládnu tyto mocnosti jednotlivým dnům v týdnu. Viz Drowerová, Ethel Stefana., *The Mandeans of Iraq and Iran, Their Cults, Customs, Magic, Legends, and Folklore*, Oxford 1937, str. 75.

¹⁵⁰ GR 107,25: „Chceme stvořit Adama, aby byl králem nad světem.“

¹⁵¹ Q 2,30: „Hle, Pán tvůj k andělům pravil: ‚Umístím na zemi náměstka!‘“

¹⁵² Neschopnost postavit Adama na vlastní nohy je častým prvkem v mýtech o Adamovi (viz výše v kapitole o gnózi). Mohli bychom ho však nalézt i přímo v Gn 2,8 „A Hospodin Bůh vysadil zahradu v Edenu na východě a postavil tam člověka, kterého vytvořil.“, kde lze hebrejské slovo יָסַד přeložit nejen jako „postavil“ ale i jako „vložil“ či „položil“.

¹⁵³ Nejedná se přímo o základní čtyři elementy, o nichž se mluví např. v antropogonii Jezidů. Některé základní elementy lze však v přítomných činitelích najít. Mlhy od potoků – voda či vlhkost (tolik důležitá v kosmogonii egyptského města Iuno). Jas šízravého Ohně – oheň. Vzduch-éter – vzduch.

¹⁵⁴ אבאטור – ten, kdo váží duše, zosobněná třetí emanace Velkého Života. Jméno je nejspíše složeninou slova אב (otec) a עוטר (utra, viz níže).

¹⁵⁵ Sg utra (עוטר) – dosl. bohatství, plnost. V přeneseném významu nebeská bytost světa.

¹⁵⁶ Nejvyšší dobré božstvo mandejského náboženství.

¹⁵⁷ Nebeské předobrazy synů pozemského Adama. Jména jsou převzata z Tóry: Ábel, Šet a Enoch.

¹⁵⁸ Hmotný svět chápáný negativně. Ze semitského חבל (svět, pevnina).

¹⁵⁹ „Poznání Života“, posel z Říše Světla, který sestupuje k člověku a přináší mu spásné poznání. Viz Buckley, Jorrun Jacobsen, „Manda d’Hiia“, in: Jones, Lindsay (ed.), *Encyclopedia of Religion vol.8*, MacMillan reference Books, 2nd ed., Detroit 2005, str. 5634.

chtěl vrhnout do trupu, sebral jsem mu ji já z kapsy. Když se Ptahil chopil Adama, vztyčil jsem já jeho kosti. Když na něj vložil svoje ruce, dal jsem mu já dýchat vůni¹⁶⁰ mocného Života.“

Živého Adama Manda d-Hiia přivádí do domu Velkého Života a ten Manda d-Hiiu posílá opět do Tibilu, kde musí zmást zkažené bytosti, aby se nedozvěděly o přítomnosti duše v Adamovi. Manda d-Hiia potkává v Tibilu zlé bytosti jak rozprostírají nad duši čáry a pokouší se ji rozsápat. Manda d-Hiia se zjevuje Ptahilovi, který pláče nad svými činy. Pak se zjevil i **Ruze**¹⁶¹ a ukázal jí tři tajemství, ke kterým však byla slepá. Spoutal ji a poranil na hlavě.

GR 111,25n: „Ukázal jsem se svůdné Ruze, která svádí celý svět. Ukázal jsem jí velké tajemství, kterým budou zdoláni vzbouřenci. Ukázal jsem jí velké tajemství, ale byla slepá a neviděla nic. Ukázal jsem jí druhé a tehdy jí nasadil uzdu. Ukázal jsem jí třetí tajemství a tehdy jí prorazil díru do hlavy.“

Když potom sedm planet uzřelo Manda d-Hiiu, padly na tvář, přiznávaly svou vinu a prosily jej za odpuštění. Ten je zapřísahal, aby už nikdy nepáchali na duši křivdu. Manda d-Hiia odešel od planet a oblékl si tělo, aby se jej Adamova duše nezalekla. Posadil se k Adamovi a vyučoval jej všemu, co mu přikázal Život, a probudil jeho srdce ze spánku. Mluvil k němu řečí utri a naučil jej modlit se k Adakasovi, ze kterého pochází, a k Mocnému (Životu). Když se Adam začal takto modlit, sestoupil k němu jeho otec (Adam Kasia). Adam pln radosti velebil **Říši světla**¹⁶² a Život a zpochybnil veškeré dílo spodního světa a planet. Tím si Adam zajistil příbytek v Říši světla. Byl pro něj dokonce přichystán **Jordán**¹⁶³, díky kterému bude moci Adam po smrti vystoupat do nebeského příbytku.

GR 113,17n: „Když toto učinil, naplnil se vůči němu utra Života (Manda d-Hiia) dobrotou. On se naplnil dobrotou vůči němu a dal pro něj vystavět příbytek. Dal pro něj vystavět příbytek a nechal pro něj vysadit sad. Dal pro něj opatřit Jordán, aby jej (Adama), až se jeho míra naplní, vynesl vzhůru a do jeho příbytku

¹⁶⁰ Poukazují na podobnost slova vůně (רויח) a ducha (רוח). Pokud by zde došlo k záměně (např. kvůli chybnému přepisu), význam textu by pak připomínal Gn 2,7.

¹⁶¹ Ruha (רוחה). Dcera Pána temnot, která se svým synem Urem plodí sedm planet a dvanáct znamení zvířetníku. Zosobňuje také vášnivou část lidské osoby (ducha – heb. רוח), která je (i přese svou náchylnost k hříchu) po smrti člověka spolu s duší (nišimta) sjednocena a stoupá do Říše Světla (Drowerová, Ethel Stefana, *Diwan Abatur or Progress Through the Purgatories*, Citta Del Vaticano 1950, str. 43).

¹⁶² Nejvyšší úroveň bytí, kde sídlí Velký Život obklopen svými utri a jejich *skinami* (příbytky, od שכן - přebývat). V podstatě se jedná o gnostické pleroma.

¹⁶³ ירדן – tímto slovem je mandejci označována nejen řeka Jordán, ale i každá další řeka, v níž je proudící voda (tzv. živá voda), která je vhodná pro mandejský rituál ponořování (*masbuta*). Slovo Jordán může vycházet z kořene ירד (sestupovat), jenž by tak poukazoval na představu vytékání Jordánu (a z něj všech ostatních řek) z Říše Světla. Při rituálech v jakékoli řece, jsou tak mandejci propojeni s místem Velkého Života.

jej postavil, do místa Světla k jeho otci Adakasovi Ziwa jej postavil a k utri v místě Světla jej připojil.“

Když se Ruha a planety dozvěděly o této Adamově odměně, začaly naříkat a vymýšlet plán, jak jej dostat pod svou moc¹⁶⁴. Ve světě chtějí Adama držet pomocí společnosti, sexu a hudby. Z těchto důvodů svolal Manda d-Hiia ostatní utri a oznámil jim plán zlých bytostí. Usnesli se, že opatří Adamovi družku, aby tak mohli rozmnožit jeho rod. Králové světla uspořádali Adamovi a Evě svatbu, ale planety na svatbu vnesly zlo v podobě bylin, sluhů a drahého oblečení. Bytosti světla však všechno špatné ze svatby vymýtily a ta mohla proběhnout řádně. Když Eva dostala porodní bolesti, všechny utri je opustili¹⁶⁵. Manda d-Hiia pak ještě poučoval Adama, jak si brát ženu, aby se tak mohlo rozmnožit „pokolení Života“, a tím zachránit svět plný zla.

¹⁶⁴ GR 113,34n: „Chytit a uchvátit chceme Adama a u nás ve světě ho zadržet.“

¹⁶⁵ GR 117,15n: „Zůstali jsme u Adama, dokud Hawwa nedostala své porodní bolesti.“

5. Adam v tradicích islámu

Q 7,10 „A umístili jsme vás na zemi a připravili jsme pro vás na ní obživu - a jak málo jste vy vděční!“

Již mnoho studií se zabývalo možnou inspirací Koránu Biblií. To ovšem není cílem následující kapitoly. Uvidíme však, kolik představ o prvním člověku se shoduje s představami židů. Základní kostru kapitoly bude tvořit především text **Koránu**¹⁶⁶. Tento základ bude doplňován zprávami komentátorů Koránu, k nimž bude v poznámce připojena krátká biografie.¹⁶⁷ Vedle těchto **tafsírů**¹⁶⁸ je příběh ještě doplněn prozaickým dílem **al-Kisáiho**¹⁶⁹, které obsahuje mnoho lidovějších představ a sloužilo tak spíše pro pobavení než k náboženskému studiu. Přesto obsahuje některé mystické úvahy (např. rozpravu s pávem).

Formování Adama

Korán o stvoření Adama vypráví v několika súrách. Většina z nich jsou súry zjevené v Mekce a pouze súra Kráva je zjevená v Medíně. Právě v této súře Bůh seznamuje anděly se svým plánem umístit „na zemi náměstka“ (*Q 2,30*). Člověk je tedy předurčen k tomu, aby nad zemí panoval¹⁷⁰. A podobně jako v Gen. R. VIII:5 andělé odmítají věřit tomu, že člověk bude vykonávat svou funkci poctivě a vyvyšují se nad něj. Na to Alláh nedbal a počal člověka tvořit.

Protože andělé byli stvoření ze světla a džinové z ohně¹⁷¹, rozhodl se Bůh člověka utvořit z hlíny. To také na dvou místech¹⁷² v Koránu andělům oznamuje: „*Já smrtelníka stvořím z hlíny suché, vzaté z bláta poddajného*“ (*Q 15,28*). Podle **Ibn Masuda**¹⁷³ poslal Alláh na zem pro hlínu nejprve anděla Gabriela, poté Michaela a nakonec Anděla Smrti. Gabrielovi i Michaelovi zem odmítla hlínu vydat. Poslední z andělů však seškrabal na různých místech hlínu

¹⁶⁶ Podle tradice je text přímým zjevením Božím, které diktoval anděl Gabriel Muhammadovi. Po smrti Muhammadově byl jeho následovníky sestaven korpus textů (tzv. Uthmánovská redakce), jenž zůstal do dnes nezměněn. Datace textu je tedy snadná, pochází ze sedmého století, ale jak uvidíme, obsahuje i představy starší. Zde cituji podle překladu profesora Ivana Hrbka (*Korán*, přel. Ivan Hrbek, Praha: Academia, 2001).

¹⁶⁷ Za velice zajímavou práci, jež přinese zájemci o koránskou exegezi mnoho informací, bych označil knihu amerického arabisty Brannona Wheelera, *Prophets in the Quran*, ze které jsem čerpal podstatnou část informací. (Wheeler, Brannon, *Prophets in the Quran*, London: Continuum 2002, dále jen Wheeler).

¹⁶⁸ Komentáře ke Koránu.

¹⁶⁹ Abú al-Hasan al-Kisáí, *Kniha o počiatku a konci a rozprávania o prorokoch (islamské mýty a legendy)*, přel. Ján Pauliny, Bratislava: Tatran 1980, str. 37 (dále jen al-Kisáí). Neznámý autor, celým jménem Muhammad ibn Abdaláh al-Kisáí. Působil ve třináctém století, jeho příběhy proroků (*qisas ql-anbijá*) jsou syntézou starších exegezí a vlastních původních vyprávění (Wheeler, str. 350).

¹⁷⁰ Podobně jako v *Gn 1,26*.

¹⁷¹ *Q 15,27*.

¹⁷² *Q 15,28* a *Q 38,71*.

¹⁷³ Abdaláh ibn Ghafil ibn Habib ibn Hudajil ibn Masud (z. 653), současník (*sahábi*) proroka Muhammada a zprostředkovatel Koránu (Wheeler, str. 348).

odlišných odstínů a přinesl ji Bohu.¹⁷⁴ Al-Kisáí zaznamenal několik dalších způsobů stvoření z hlíny podle **Wahba ibn Munabbih**¹⁷⁵ a **Ibn Abbáse**¹⁷⁶. Vahb ibn Munabbih říká, že Alláh uhnětl Adamovu hlavu z hlíny ze země *al-Ramaka*, krk ze hlíny země *Chalada*, hrud' z půdy světa *Araka*, ruce utvořil z prsti země *al-Harbá*, břicho a hřbet byly uhněteny ze hlíny světa *Malsám*, pozadí ze země *Sidždžín* a nohy z hlíny světa *Adžíba*. Podle Ibn Abbáse byla Adamova hlava stvořena z hlíny pod Kaabou, hrud' ze země al-Dahná¹⁷⁷, břicho a hřbet pochází z Indie, nohy jsou tvořeny hlinou z východu a ruce ze západu. Tuto hroudu hlíny Bůh formoval do podoby člověka, kterou, jak líčí **Tabarí**¹⁷⁸, nechal v klidu ležet po čtyřicet dní (Tabarí uvádí i čtyřicet let).¹⁷⁹ Al-Kisáí této skutečnosti připisuje verš 76,1: „*Zdaž uběhla nad člověkem chvíle času, kdy nebyl věci pojmenovanou?*“

Oživení člověka

Tehdy kolem těla chodili andělé a ze strachu do něj kopali, nejvíce pak Iblís.¹⁸⁰ Alláh vdechl do těla duši tak jak oznámil andělům: „*a až jej vyrovnám a vdechnu mu něco z ducha Svého*“ (*Q* 38,72). Podle al-Kisáího nejprve ponořili duši do božího světla¹⁸¹, aby mohla ve zbožné čistotě vstoupit do Adama. Když nyní duše nevěděla, kudy má do Adama vstoupit, poručil jí mocný hlas, že to má učinit násilím. Duše do člověka vtrhla očními otvory a Adam proto začal vidět. Když vešla duše do uší, počal slyšet. Jakmile duše vletěla do mozku, Adam silně kýchnul a vytvořil si tak nosní dírky.¹⁸² Duše poté sestoupila z hlavy do trupu a proměnila veškerou hlínu v maso, kosti a krev. Nakonec vešla do Adamových nohou, díky čemuž se nakonec postavil. Tento akt ožívování mrtvé hmoty trval podle al-Kisáího pět set let¹⁸³.

Předešlé odstavce výborně spojí s odstavcem následujícím tento verš: „*A vskutku jsme vás stvořili a potom jsme vám podobu dali a posléze jsme k andělům pravili: „Padněte na zem před Adamem!*““ (*Q* 7,11). Když totiž Bůh člověka oživil, ukázal ho všem andělům a ti na něj změnili názor. Al-Kisáí dokládá, že se andělům člověk zalíbil, protože už nebyl hliněný a bez-

¹⁷⁴ Wheeler, str. 17.

¹⁷⁵ Abú Abdaláh al-Abnawí Wahb ibn Munnabih ibn Kamil ibn Sayij (z. 728), patří mezi následovníky (*tábi'ún*) proroka Muhammada, kteří se mohli setkat pouze s jeho současníky, nikoli přímo s ním. Wahb ibn Munabbih je znám především jako tradent Muhammadových výroků (sg *hadíth*). Viz Wheeler, str. 359.

¹⁷⁶ Abdaláh ibn Abbás ibn Ab dal-Muttalib ibn Hashim ibn Abd Manaf ibn Qusaj (z. 687), bratranec a současník proroka Muhammada. Je jedním z nejdůležitějších zdrojů pro Koránskou exegezi. Pro silnou židovskou inspiraci mu je přezdíváno „Rabín Arabů“ (Kropáček, Luboš, *Duchovní cesty islámu*, Praha: Vyšehrad 2006, str. 35 a Wheeler, str. 344, dále jen Kropáček).

¹⁷⁷ Pruh stepí s červenou zeminou uprostřed Arabského poloostrova.

¹⁷⁸ Muhammad ibn Jarir al-Tabarí (838 – 923) je autorem jedné z prvních exegezí Koránu (*Tafsír al-Tabarí*) a historických děl. Znám je také jako zakladatel již zaniklé právní školy (*madhab džarírí*).

¹⁷⁹ Wheeler, str. 18.

¹⁸⁰ Toto poškozování ve stavu nedokončenosti se vyskytuje i v egyptské antropogonii, kdy Sutech plivne na člověka, kterého Chnum tvoří na hrnčířském kruhu.

¹⁸¹ Snad jakýsi platónský svět idejí. Více al-Kisáí, str. 38-39.

¹⁸² Zprávu o kýchnutí dokládá i Tabarí. Zde andělé naučili Adama po každém kýchnutí chválit Alláha prvním veršem súry Otvíratelky. Více Wheeler, str. 18.

¹⁸³ Sto let pobývala duše v hlavě, sto v hrudi, sto v zádech, sto v zadnici a sto v nohou (al-Kisáí, str. 39).

bezvládny, ale byl čistý a bílý jako stříbro.¹⁸⁴ Mínění andělů Bůh také změnil tím, že naučil Adama všechna jména (Q 2,31). Těmito jmény jsou podle Ibn Abbáse¹⁸⁵ myšlena jména zvířat, lidí a všech věcí v přírodě, zatímco podle Tabarího to byla jména Adamových potomků nebo vlastní jména andělů¹⁸⁶. Když se Adam naučil všechna jména, vystoupil na kazatelnu po sedmi schodech a vyprávěl andělům o všem, co je na zemi a na nebi. Při tomto kázání měl na hlavě korunu, na ruku prsteny a kolem pasu opasek hojnosti. V ruku svíral ohnivou paličku.¹⁸⁷ Andělé již nepochybovali o Božím rozhodnutí a začali se Adamovi klanět. Jako první se podle al-Kisáího¹⁸⁸ poklonil archanděl Gabriel, jako druhý Michael, pak Israfil¹⁸⁹, Azrael a potom všichni ostatní andělé. Al-Kisáí dokládá, že podle Ibn Abbáse¹⁹⁰ se andělé klaněli od čtvrtého západu slunce až do pátečního poledne. Právě proto Alláh označil pátek za sváteční den muslimů.

Neposlušný anděl

Sedm veršů¹⁹¹ Koránu ale dokládá, že ne všichni andělé se Adamovi poklonili. „*A padli na zem všichni kromě Iblíse*¹⁹², *jenž mezi džiny*¹⁹³ *patřil a rozkazu Pána svého se zprotivil*“ (Q 15:80). Traduje se, že Bůh stvořil anděly ve středu, džiny ve čtvrtek a člověka v pátek.¹⁹⁴ Někteří džinové na zemi se však Bohu zpronevěřili, a tak museli andělé zakročít a džiny z povrchu zemského vyhladit. Tabarí dodává, že Iblís byl jedním z mladých džinů, a tak nebyl zabit, ale přiveden do ráje, aby tam Boha chválil.¹⁹⁵

Ibn Abbás nám předkládá poněkud jinou verzi tohoto příběhu. Iblís nepatřil mezi džiny, ale mezi anděly stvořené z ohně. Jeho jméno bylo původně al-Háris. A jelikož na zemi původně žili džinové, kteří uvedli zemi ve zmatek, seslal Bůh Iblíse v čele andělské armády, aby džiny rozprášil. Když andělé vyhnali džiny na ostrovy a do hor, Iblís zpychнул kvůli vítězství, na němž se podílel. Podobnou verzi dokládá i Tabarí. Iblís byl ustanoven jako soudce na džiny na zemi po tisíc let. Tak Iblís zpyšněl a přestal svou funkci mezi džiny vykonávat spravedlivě. Džinové se na zemi mezi sebou začali opět vraždit, až se jejich koně museli brodit krví.

¹⁸⁴ Al-Kisáí, str. 39.

¹⁸⁵ Wheeler, str. 19. Jinde se podle Ibn Abbáse uvádí, že Bůh naučil Adama sedm set jazyků (al-Kisáí, str. 41).

¹⁸⁶ Znalost jmen božstev a nadpřirozených bytostí byla pro člověka na Předním východě klíčová, jelikož tak mohl postihnout jejich podstatu, mít nad nimi moc či se před nimi chránit.

¹⁸⁷ O kázání a královských insigniích informuje al-Kisáí (al-Kisáí, str. 41).

¹⁸⁸ Al-Kisáí, str. 39-40.

¹⁸⁹ Archanděl ztotožňovaný s archandělem Rafelem. Podle al-Azíze byl prvním z andělů, jenž se Adamovi poklonil. Mohl si proto za odměnu opsat Korán na čelo. Wheeler, str. 22.

¹⁹⁰ Al-Kisáí, str. 40.

¹⁹¹ Q 2,34, Q 7,11, Q 15,31, Q 17,61, Q 18,50, Q 20,116, Q 38,74.

¹⁹² Vedle jména Šajtán je to další označení pro ďábla v Koránu. Jméno je nejspíše zkomoleninou řeckého *diabolos*. Více Rippin, Andrew, „Devil“, in: *Encyclopaedia of the Qur'an*, vol.1, Leiden: Brill 2001-2006, str. 524-527.

¹⁹³ Nadpřirozené bytosti, které si islám přinesl z předislámských náboženství Arábie. Viz Chabbi, Jacqueline, „Jinn“, in: *Encyclopaedia of the Qur'an*, vol.3, Leiden: Brill 2001-2006, str. 43-50.

¹⁹⁴ Wheeler, str. 16.

¹⁹⁵ Wheeler, str. 16.

Právě z tohoto důvodu se andělé zalekli, když jim Bůh oznámil, že na zemi ustanoví dalšího náměstka. Alláh se rozhodl zuřivost na zemi smést ohněm, ale Iblísovi se podařilo uprchnout do nebe, kde byl až do stvoření Adama Bohu poslušen.¹⁹⁶

Snad z důvodu pýchy na svá privilegia, či z důvodu, který je uveden na čtyřech místech¹⁹⁷ v Koránu, se Iblís nepoklonil. „*Pravil Bůh: ,Co ti zabránilo, abys padl, když jsem ti to poručil? Odpověděl: ,Já lepší jsem než on, mne z ohně jsi stvořil, jeho však jen z hlíny‘*“ (Q 7,12). Iblís tedy z nějakého důvodu považoval oheň, z něhož byl stvořen, za ušlechtilejší hmotu, než je hlína. **Ibn Kathír**¹⁹⁸ vysvětluje, že hlína je daleko lepší než oheň, protože je ovladatelná a stálá, přičemž oheň je nestálý, rychlý a zapaluje (tzn. má negativní vliv na okolí).¹⁹⁹

Pro tuto neposlušnost vyhání²⁰⁰ Alláh Iblíse ze své blízkosti a proklíná jej: „*I pravil Bůh: ,Odejdi odsud, neboť jsi věru prokletý! A nechť na tobě prokletí lpí až do dne soudného!*“ (Q 15,34-35). Iblís však Boha uprosí, aby byl trest vykonán až v den vzkříšení²⁰¹. Dáblívi je dovoleno svádět lidi a tak zkoušet jejich víru. V al-Kisáího díle je vyhnání Iblíse ještě více rozvedeno. Když jej Bůh proklel, Iblís zošklivěl a začal zapáchat. Andělé k němu přistoupili a začali jej probodávat svými kopími. Na útěku byl d'ábel zahrán do mořských vod, odkud ho ale vyhnali mořští andělé pomocí ohnivých hrotů. Hnali jej až k řece Eufkrat, kde jim utekl.²⁰²

Stvoření Evy a pobyt v ráji

O stvoření ženy Korán doslovně nemluví na žádném místě. Snad jen ve třech verších²⁰³ se dá najít informace o jejím stvoření. „*A On je ten, jenž vás stvořil z bytosti*²⁰⁴ *jediné a z ní vytvořil i manželku její, aby přebývala u ní*“ (Q 7,189). Podobně jako v Tóře byla i zde žena vzata z muže, či z jedné androgynní prabytosti byly vytvořeny bytosti dvě. Komentátoři Koránu však k této záležitosti sepisují více. Například podle Ibn Abbáse²⁰⁵ byla Eva stvořena z Adamova žebra, když Adam spal. Když se probudil, seděla mu u hlavy a andělé se Adama zeptali, jak ji pojmenuje. Protože byla stvořena, aby s ní Adam žil, pojmenoval ji Eva²⁰⁶. Al-Kisáí příběh dál rozvádí:

¹⁹⁶ Wheeler, str. 16.

¹⁹⁷ Q 7,12, Q 15,33, Q 17,61, Q 38,76.

¹⁹⁸ Ismail ibn Umar ibn Kathír (z. 1373), podobně jako Tabarí, byl známým historikem a exegetou. Jeho exegeze dávají přednost hadíthům před nezávislým úsudkem, obsahují však informace z nemuslimských zdrojů (Kropáček, str. 38 a Wheeler, str. 347).

¹⁹⁹ Wheeler, str. 22.

²⁰⁰ Také v Q 7,13, Q 15,34, Q 17,63, Q 38,77.

²⁰¹ Verše Q 7,14, Q 15, 36, Q 17,62, Q 38,79.

²⁰² Al-Kisáí, str. 40.

²⁰³ Q 4,1, Q 7,189, Q 30,21.

²⁰⁴ Zde se dá slovo نفس přeložit i jako duše (v hebrejštině נפש).

²⁰⁵ Wheeler, str. 19.

²⁰⁶ Arabsky Hawwā (حواء), ekvivalent hebrejského Chavvah (חַוָּה).

Adamovi se ve spánku o Evě zdálo a tehdy se do ní zamiloval. Eva byla stejné výšky jako Adam, jen měla útlejší postavu, světlejší pleť a tmavší oči, jemnější hlas a bělejší zuby. Protože muž podobnou bytost nikdy neviděl, vyptával se na ni Alláha a vyžádal si svatbu. Po svatbě vjela Eva do ráje na velbloudu, Adam na koni. Projížděli mezi zástupy andělů, kteří je zdravili a doprovázeli k branám ráje. V ráji se jim od všech tvorů dostalo uvítání, po němž si oba lidé šli prohlédnout zahradu. Na konci prohlídky přišli k připravenému svatebnímu lůžku. Stálo na sedmi stech nohách, vyrobených z drahých kamenů. Povlečení bylo z hedvábí a nad celým lůžkem se klenuly čtyři baldachýny. Tehdy Adam zatoužil po Evě a ležel s ní zakryt baldachýny po pět set let.²⁰⁷

Pád člověka

Podobně jako v judaismu, dává Bůh člověku v ráji první a jediný příkaz: „*I pravili jsme: ,Adame, obývej s manželkou svou zahradu tuto! Jezte z ní podle libosti, kdekoliv se vám zachce, avšak nepřibližujte se k tomuto stromu, abyste se nestali nespravedlivými!*“ (Q 2,35).²⁰⁸ Tímto aktem ustanovil s Adamem Alláh první smlouvu mezi člověkem a Bohem v dějinách lidstva. Korán k tomu praví: „*A již předtím jsme úmluvu s Adamem uzavřeli, avšak zapomněl na ni a pevnou vůli jsme v něm nenalezli*“ (Q 20,115). Bůh dokonce člověka upozornil, že se bude d'ábel snažit zlomit jeho vůli.²⁰⁹

Iblís se potuloval v nebi a skrýval se před anděly. Když zaslechl, jak Bůh rozmlouvá s Adamem, dostal nápad. Přiblížil se k bráně do ráje, u které hlídal archanděl Ridwán. Iblís věděl, že se tak může do ráje dostat pouze v přestrojení. Vyčkal si, až z brány vyjde nějaké zvíře. Jako první vyšel překrásný páv. Iblís se mu představil jako cherub a za pomoc při vplížení se do ráje mu slíbil, že jej naučí tři kouzelná slova. Bytost znalá těchto tří kouzelných slov prý zůstává nesmrtelná. Páv mu nejprve nevěřil, ale později se nechal přesvědčit, jelikož Iblís poprvé křivě přísahal při jménu Alláhově. Páv však ze strachu před Ridwánem od úmluvy odstoupil a slíbil, že Iblísovi pomůže had.²¹⁰

Muslimští tradenti dokládají, že had byl před svým prokletím podobný velbloudu, což je stejný motiv jako v židovském prostředí.²¹¹ Had uvěřil všem d'ábovým lžím a slibům²¹². D'ábel se usadil v mezeře mezi hadovými zuby²¹³ a vstoupil tak do ráje. **Satan**²¹⁴ pak začal pod

²⁰⁷ Al-Kisáí, str. 42-43.

²⁰⁸ Alternativa Q 7,19.

²⁰⁹ *I pravili jsme: „Adame, toto věru je nepřítel tvůj i manželky tvé. Ať vás nevyžene z ráje, neboť pak věru nešťastní budete! Náleží ti, abys v něm nehladověl a nahý nechodil a abys v něm nežíznil a žárem netrpěl!“* (Q 20,117-119).

²¹⁰ Tuto verzi s pávem dochoval al-Kisáí, str. 46-47. Podle jiných verzí prý Iblís prosil každé zvíře z ráje, jediný had však svolil (Wheeler, str. 24).

²¹¹ Např. Ibn Abbás, Ibn Masud nebo ibn Munabbih (Wheeler, str. 24).

²¹² Iblís mu totiž slíbil ochranu před Adamovými potomky (Wheeler, str. 24).

²¹³ Al-Kisáí, str. 47. Tak si muslimové mohou vykládat původ jedu u hadů.

zakázaným stromem plakat a vzbudil v Evě a v Adamovi lítost a zvědavost. Zeptali se jej tedy, proč pláče. Odpověděl jim, že pláče, protože zemrou, když nebudou jíst ze stromu.²¹⁵ „*Však satan jim oběma našeptal, aby odhalili to, co dosud před nimi bylo skryto z nahoty jejich, a řekl: ‚Pán váš zakázal vám tento strom jen proto, abyste se nestali anděly či nesmrtelnými!‘ A přísahal jim: ‚Já vaším rádcem jsem dobrým‘*“ (Q 7,20-21). Andělé totiž z tohoto stromu jedli, aby žili navěky.²¹⁶ Al-Kisáí²¹⁷ popisuje strom věčnosti jako strom, na jehož větvích rostly klasy se semeny velikosti pštosího vejce. Eva si utrhla sedm klasů, jeden snědla a druhý schovala pro Adama. Dle jiného zdroje musela Eva dokonce Adama opít vínem, aby ochutnal.²¹⁸

„*A když oba ochutnali ze stromu, odhalila se jim nahota jejich a jali se šíti na sebe oděvy z listí rajského*“ (Q 7,22). Adam s Evou na sobě již měli oblečení²¹⁹, které jim v důsledku ochutnání zakázaného odpadlo. V legendě Al-Kisáího Adamovi odlétají královské insignie – koruna a prsten.²²⁰ První lidé si tedy sešívají oděvy z listoví jako náhradu za ztracená roucha. Když Alláh uviděl, co se stalo, řekl jim: „*Sestupte z ráje! Jedni druhým nepřáteli budete a na zemi bude místo vašeho pobytu a užívání jen na čas určený!*“ *A pravil dále: ‚Na ní žít budete a na ní i zemřete a z ní pak budete vyvedeni‘*“ (Q 7,24-25)²²¹. Prokletí, jež se vyskytují v Gn 3,14-19 jsou uváděna i vykladači Koránu a tradenty. O ponížení hada a prokletí země hovoří například Wahb ibn Munabbih, o těhotenství Ibn Zayd.²²² Adam sestoupil z ráje na zem přes Bránu lítosti, Eva přes Bránu milosti, Iblís přes Bránu prokletí, páv skrze Bránu zlosti a had Bránou nenávisti.

Člověk na zemi

Adam se pak ocitl sám na ostrově Srí Lanka, Eva v arabské poušti, Iblís sestoupil do krajiny Míšán, páv do Egypta a had do perského města Isfahán. Alláh je takto rozdělil, aby jeden druhého neviděli.²²³ Po sestupu z ráje, byl Adam obrovský a jeho hlava čněla do nebes, kde mohl ještě slyšet hlasy andělů a cítit vůni ráje. Jelikož si na to andělé stěžovali, byla jeho

²¹⁴ Dábel od chvíle, kdy byl proklet vystupuje jako Satan (*šaytán*) – pokušitel.

²¹⁵ Podle Ibn Isháqa (Wheeler, str. 24).

²¹⁶ Ibn Munabbih (Wheeler, str. 23).

²¹⁷ Al-Kisáí, str. 49.

²¹⁸ Wheeler, str. 24.

²¹⁹ Ibn Qays připomíná verš „*Synové Adamovi, seslali jsme vám již oděvy, které nahotu vaši přikrývají, i ozdoby*“ (Q 7,26). Z něho usuzuje, že první lidé nechodili v ráji nahí. (Wheeler, str. 23). Další komentátoři vypráví o „nehtu“, který před prohřeškem zakrýval lidem intimní partie (Wheeler, str. 24 a 28). Zde připomínám pasáž z Gen. R. XX:12, kde byli první lidé podobným materiálem přikryti po té, co se prohřešili.

²²⁰ Al-Kisáí, str. 50.

²²¹ Paralely Q 2,36, Q 20,123.

²²² Wheeler, str. 29.

²²³ Al-Kisáí, str. 50-51.

velikost omezena na třicet metrů.²²⁴ Mnoho autorů také dokládá, že si Adam s sebou z ráje přinesl listy, plody či semena. Přinesl si s sebou také Černý Kámen, jenž byl později vsazen do východního rohu Ka'by.²²⁵ Archanděl Gabriel sestoupil za Adamem, daroval mu sedm zrněk pšenice a naučil jej sít. Jako pomoc při orání mu byla seslána červená kráva. Po tom, co Bůh způsobil, aby semena okamžitě vzklíčila a vyrostla, poručil Adamovi, aby je sklídl a zbavil plev. Gabriel pro člověka zhotovil první mlýn ze dvou kamenů a Bůh naučil Adama utvořit mouku a upéct chleba v na ohni, jež ho naučil rozdělovat Gabriel pomocí kousku ocele a kamene.²²⁶

Protože Adam byl v oblasti Indie sám, propukl v pláč, který trval tisíc let. Eva v Arábii plakala také. Jejich vzlykot se nesl větrem, až uslyšeli jeden druhého. Archanděl Gabriel přišel oznámit Adamovi, že se s Evou setká v nejsvatějším městě světa – v Mekce.²²⁷ Na tomto místě má Adam z příkazu Božího vystavět dům, který se bude nalézat přesně pod Božím trůnem. Toto místo si již Alláh zvolil dva tisíce let před stvořením člověka.²²⁸ Dům má Adam obcházet podobně, jako andělé obcházejí trůn Boží.²²⁹ Bude zde také metat kamení po ďáblu tak, jak to učinili andělé.²³⁰ Podle Ibn Abbasa²³¹ staví Adam Ka'bu z kamení pěti hor, z hory Sinaj, z hory Olivetské, z pohoří Libanon, z hory **al-Džúdí**²³², základy staví z hory **Hira**²³³ a andělé mu při stavbě pomáhají.²³⁴

Al-Kisái ve svém díle příběh dále rozvíjí.²³⁵ Když Adam stavěl Ka'bu, Eva mezitím plakala na mořském břehu, kam jí anděl přinesl šaty a poté ji odvedl do Mekky. Adam nemohl vejít ke své ženě, protože ještě nedostal od Alláha odpuštění. Oba tedy trávili čas odděleni na protějších stranách Mekky, Eva na pahorku Marwa a Adam na pahorku Safá.²³⁶ Přes den se potkávali v údolí u Ka'by, kde se na sebe dívali, rozmlouvali a vzpomínali. Když nastal čas poutě²³⁷, oblékl Gabriel Adama do poutního šatu²³⁸ a obešel s ním sedmkrát Ka'bu. Po obřadu bylo Adamovi navěky odpuštěno: „*Adam přijal pak od Pána svého slova a On mu odpustil,*

²²⁴ Wheeler, str. 27, 30-31.

²²⁵ Tabarí, Suddi (Wheeler, str. 26-27).

²²⁶ Wheeler, str. 27-28.

²²⁷ Al-Kisái, str. 52.

²²⁸ Al-Kisái, str. 52.

²²⁹ Andělé tak činili již dva tisíce let před stvořením Adama (Wheeler, str. 32).

²³⁰ Wheeler, str. 31-32 a al-Kisái, str. 52. Zde se jedná o nápodobu konání bytostí nebeského světa ve smyslu *imitatio Dei*, jenž uvedl Mircea Eliade ve své esejí *Mýtus o věčném návratu* (Praha: OIKOYMENH 1993, str.21). Rovněž osa, která ční nad Ka'bou vzhůru, slouží jako středobod světa – Eliadeho *axis mundi* – spojnice mezi nebem a zemí (Eliade, str. 15).

²³¹ Wheeler, str. 32.

²³² Podle *Q* 11,44 hora, kde přistála Noeho archa.

²³³ Hora, v jejíž jeskyni podle muslimské tradice obdržel Muhammad roku 610 občanského letopočtu sůru Fátíha v prvním zjevení, prostřednictvím archanděla Gabriela. Viz Kropáček, str. 16.

²³⁴ Al-Kisái, str. 53

²³⁵ Al-Kisái, str. 53.

²³⁶ Mezi těmito pahorky se při muslimské pouti *hadždž* vykonává běh *sa'j*, který se koná na památku Abrahama, hledajícího zde pro Izmaela vodu (Kropáček, str. 111).

²³⁷ 7. dne měsíce dhú-l-hidždža (Kropáček, str. 112).

²³⁸ *Ihrám* – poutní oděv ze dvou nesešitých pruhů bílé látky (Kropáček, str. 111).

vždyť *On odpouštějící je i slitovný*“ (Q 2,37). Islám tak (stejně jako judaismus) nedisponuje představou o dědičném hříchu, která je vlastní křesťanství. Díky odpuštění nebyl již Adam svazován hříchem a mohl zplodit s Evou první potomky. Eva je bohužel porodila již v osmém měsíci a děti zemřely. To samé se Evě přihodilo ještě jednou. Iblís jí poradil, aby pojmenovala novorozeně „Sluha al-Hárise“²³⁹ a uchránila je tak před smrtí. Když tak Eva učinila, přišel k ní anděl a odhalil Evě pravdu a řekl jí, že měla dítě pojmenovat „Sluha Milosrdného“, „Sluha Boží“ či „Sluha Milostivého“. Adam s Evou se polekali, dítě s takovým jménem si nechtěli nechat a Alláh je proto okamžitě usmrtil. Dalších třináct párů dětí pak pojmenovali „Sluha Boží“ a „Služebnice Milosrdného“. Jako další se narodil Ábel a jeho sestra, Kain a jeho sestra, Sabavahja a jeho sestra, Sandala a jeho sestra a ještě sto dvacet párů.

Jiné zdroje uvádějí příběh o plození prvních dětí odlišně. Podle Ibn Ishaqa²⁴⁰ byl už v ráji narozen Kain a jeho sestra. Eva neměla při nošení ani při porodu těchto dětí žádné obtíže, protože ještě neporušila Boží příkaz. Naopak syn Ábel byl již zplozen už na zemi a tak jeho narození obnášelo veškeré těžkosti. Rozdíl mezi těmito dvěma porody by mohl vystihnout následující verš: „*A když u ní pobyl, otěhotněla nejdříve lehkým těhotenstvím a snadno s ním chodila; když pak se cítila těžkou, oba volali k Bohu*“ (Q 7,189). Dohromady přivedla Eva na svět čtyřicet dětí (dvacet synů a dvacet dcer). Každý syn si mohl vzít za ženu jakoukoli sestru, kromě té, jež se narodila s ním. Potíže však nastaly ve chvíli, kdy Kain odmítl vydat své dvojče Ábelovi, jelikož nechtěl, aby se jeho sestra narozená v ráji vdávala za někoho, kdo se narodil na zemi.²⁴¹

Smrt Adamova

Jak uvádějí některé zdroje, měl se Adam v ideálním případě dožít tisíce let. Když mu ale Alláh ukázal všechny budoucí generace, daroval Adam Davidovi svých čtyřicet let života, aby se David dožil rovné stovky. Kvůli tomuto šlechetnému činu se Adam dožil pouze devíti set šedesáti let.²⁴² Než Adam zemřel, zachtělo se mu rajského ovoce a poslal pro něj své syny. Synové byli přijati anděly, kteří u synů zpozorovali pohřební náčiní a koše na sběr ovoce. Andělé nedbali na prosby synů a doprovodili je domů, jelikož jejich otec již zemřel. Andělé Adama zabalili do plátna, nabalzamovali a pohřbili.²⁴³

²³⁹ Al-Háris znamená to samé, co Iblís (al-Kisái, str. 54).

²⁴⁰ Wheeler, str. 39.

²⁴¹ Podle Ibn Kathíra byl problém v tom, že Ábelova sestra byla ošklivější než Kainova, proto si chtěl Kain vzít své dvojče (Wheeler, str. 36; Ibn Kathíer, *Stories of the Prophets (From Adam to Muhammad)*, Al-Mansoura: Dar Al-Manarah for Translation & Distribution 2001, str. 18).

²⁴² Ibn Kathír, Ibn Abbás (Wheeler, str. 34), Abú Hurajra (Wheeler, str. 34-35). Stejný motiv zná i židovská midrašistická literatura: Adam se dle židovské tradice vzdal 70 let ve prospěch krále Davida (žil tedy pouze 930 let).

²⁴³ Opět je lidem předveden další rituál, tentokrát rituál pohřební.

6. Adam a Anděl Páv

Postava Adama vystupuje rovněž v antropogonii náboženské skupiny Jezidů²⁴⁴, v níž se lze setkat s prvky, které jsou známé již z islámských tradic. Jejich posvátné texty jsou dostupné ve dvou spisech. Prvním je *Zjevení*²⁴⁵ (al-Jilwah) v němž Bůh slibuje Jezidům ochranu a nabádá je k dodržování Svého zákona. Druhým spisem je pak *Černá kniha* (Mashaf Reš), která je bohatá na mytologii. Obsahuje kosmogonii, antropogonii, historii i některé zvyky Jezidů.

Stvoření člověka v Černé knize

Po stvoření nebe a země oznámil nejvyšší Bůh Svým sedmi andělům²⁴⁶, že hodlá stvořit Adama a Evu. Bůh ještě předal klíče od pokladnic a příbytků prvnímu z andělů **Meleku Tausovi**²⁴⁷ a zakázal mu vstupovat do jednoho z příbytků.²⁴⁸ Melek Taus však neuposlechl a v zakázaném příbytku našel papír s nápisem: „*Jedině Bohu svému se budeš klanět a jemu jedinému sloužit.*“ Melek Taus si potají papír schoval. Když mu Bůh poručil poklonit se před Adamem, Melek Taus tak neučinil a předložil svůj nále. Bůh se na něj rozhněval, protože neuposlechl jeho rozkazu a porušil jeho zákaz. Za trest ho Bůh vyhnal do „železného kruhu“²⁴⁹ stvořeného mezi nebem a zemí. Podle Jezidů však Bůh Azazíla (Meleka Tause) nevyhnal z nebe nadobro, jako to učinil Alláh s Iblísem, ale protože Bůh Meleka Tause miloval, mohl se vrátit zpět do nebe. Právě díky této scéně a velkému důrazu na postavu Meleka Tause jsou Jezidové mylně označováni za „uctíváče d'ábla“ jak ze strany tehdy svrchovaných a majoritních muslimů, tak ze strany křesťanských současníků a misionářů.

Bůh sestoupil do Svaté země²⁵⁰ (al-Kuds) a poručil Gabrielovi přinést ze čtyř koutů světa základní živly – oheň, vodu, zemi a vzduch. Z těchto elementů stvořil utvořil Bůh Adamovo tělo a obdařil Adama Duchem své vlastní síly. Gabriel na Boží rozkaz přenesl Adama do ráje a předal mu nařízení, že může jíst ze všech rostlin v zahradě kromě pšenice. Adam v ráji

²⁴⁴ Nepočetná a ohrožená náboženská skupina žijící převážně severně a západně od Mosulu v dnešním Iráku, kde se jejich počet odhaduje kolem 120,000. Další velké skupiny se vyskytují v Arménii (cca 60,000), v Sýrii (15,000) a v Německu (20,000 až 40,000). Jezidi vyznávají poměrně komplexní synkretistické náboženství (obsahující některé prvky islámu, ale také judaismu a křesťanství, jakož i velmi silné tradice kurdského a perského původu). Více Kreyenbroek, P. G., „Yazidi“; in: *Encyclopaedia of Qur'an*, vol.11, Leiden: Brill 2001-2006, str. 313-316.

²⁴⁵ Připisováno zakladateli náboženství Šeichu Adímu a je datováno do 12. století občanského letopočtu (Joseph, Isya, „Yezidi Texts“; in: *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 25, No. 2, 1909, str. 111).

²⁴⁶ Azazíl, Dardáel, Israfel, Micháel, Azráel, Šemnáel a Nuráel. Viz Joseph, Isya, „Yezidi Texts (Continued)“; in: *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 25, No. 3, 1909, str. 221 (dále jen Joseph).

²⁴⁷ Melek Taus - Anděl Páv, Azazíl, Lasiferos (Lucifer), je možné, že byl ztotožňován i s Gabrielem, jelikož se jména Melek Taus a Gabriel v Černé Knize často střídají a obě postavy vykonávají důležité role. V současnosti je podle Jezidů mocností vládnoucí nad světem.

²⁴⁸ Podobnou kostru příběhu nacházíme i v podobenství o králi a jeho manželce v PdRE 13. Tam žena nahlédne do zakázaného domu, protože v ní zvědavost vzbudí starý žebřák. V tomto podobenství má žena symbolizovat Evu a žebřák hada.

²⁴⁹ Možná do nižších nebeských sfér (viz interpretaci *Podstaty archontů*).

²⁵⁰ Není jasné, zdaje zde myšlena Palestina, či některé nebeské sféry.

pobýval sto let. Melek Taus se pak ale dotázal Boha, jak se může Adam rozmnožovat a mít potomky, když má zakázáno jíst obilí. Bůh tedy svěří celou záležitost do rukou Meleka Tause, který sestupuje k Adamovi do ráje a táže se ho: „*Jedl jsi obilí?*“²⁵¹ Adam mu odpoví: „*Ne, Bůh mi to zapověděl,*“ a Melek Taus mu proto přikáže, aby jedl obilí ku svému prospěchu. S čím však Melek Taus nepočítal bylo to, že Adamovi se po obilí nadmulo břicho. Vyhnal tedy Adama ze zahrady a sám odešel zpět do nebes. Adam se trápil, jelikož své břicho nemohl vyprázdnit. Bůh proto k Adamovi seslal ptáka, který vykloval Adamovi řitní otvor a Adam tak mohl ulevit svému trápení.

Gabriel opustil Adama na dalších sto let, Adam byl tudíž smutný a plakal. Bůh proto poručil Gabrielovi, aby stvořil Evu z Adamova levého boku. Po stvoření Evy a všech zvířat však vyvstal mezi Adamem a Evou spor. Protože měli možnost pozorovat zvířata, všimli si, že pro zachování druhu je potřeba samce i samice. První pár se ale přel nad otázkou, z koho vzejde jejich potomstvo, zda pouze z Adama či pouze z Evy. Nakonec se po dlouhé diskusi shodli vyzkoušet, či semeno je lepší. Každý vrhnul své símě do džbánu a zapečetil jej svou pečeti. Džbány uschovali na devět měsíců a po této době je otevřeli. Adam ve svém džbánu našel dívku a chlapce. Eva pouze nechutné a smrduté červy. Aby se Adam mohl starat o své potomky, Bůh způsobil, že Adamovi narostly bradavky a mohl tedy kojit své dvě děti.

Dále je na několika místech²⁵² *Černé Knihy* psáno, že právě z potomků těchto dvou Adamových dětí povstal národ Jezidů. Mezi tyto potomky patří tzv. „spravedliví“, první otcové Jezidů – Šet, Noe a Enoch²⁵³. Adam a Eva spolu později zplodili své potomky. Za tyto potomky považují Jezidové muslimy, křesťany, Židy a další náboženské skupiny a národy.

²⁵¹ Joseph, str. 223.

²⁵² Joseph, str. 223, 225, 240.

²⁵³ Joseph, str. 223.

7. Závěr

V jednotlivých kapitolách jsem ukázal, nakolik je mýtus o stvoření člověka spjatý s podstatou člověku daným náboženstvím připisovanou. Judaismus se na člověka dívá jako na přímé stvoření Nejvyššího Dobrého Boha, a tím člověka hodnotí jako dobrou bytost, pozvanou do Boží přítomnosti, avšak vlastní vinou a vinou d'ábla (který je však Bohu podřízen) člověk upadá v exil. Tento pád člověka křesťanství napravuje postavou Ježíše Krista, jenž prostřednictvím své oběti navrácí člověka zpět do obecnství s Bohem, do ráje. Islám v podstatě přebírá židovské pojetí, avšak nedívá se na pobyt člověka na zemi jako na vyhnanství. Adamovi po jeho odchodu z ráje bylo odpuštěno, islám tudíž nezná dědičný hřích, pouze hřích prvotní (jako v judaismu). Pro tato tři náboženství je stvoření celkově dobré a s ním tedy i člověk. Duchovní i tělesná podstata člověka jdou v ideálním případě ruku v ruce celý lidský život.²⁵⁴

Oproti tomu gnostické systémy se na celý příběh dívají z jiného úhlu. Duchovní složka člověka je do nedokonalé hmoty poslána, aby ji pozdvihla zpět k Bohu. Můžeme zde polemizovat, nakolik je gnóze dualistického rázu. Nejvyšší Bůh si totiž na hmotu činí oprávněný nárok skrze plán na její záchranu. Bůh je zde svrchovaný (na rozdíl od demiurga, jenž žije v nevědomosti). Uvnitř člověka se po zbytek časů odehrává vnitřní souboj složky hylické a pneumatické (která je však prostřednictvím *psyché* připoutána ke hmotě).

Všechna výše popsaná náboženství mají ale společný prvek. Adam, jakožto první a ideální člověk zastává jakousi roli modelu a šablony, na níž je demonstrována podstata člověka (antropologie) a jeho případná spása (soteriologie).

Je třeba podotknout, že časem k základní kostře příběhu o Adamovi (stejně tak jako příběhů jiných) přibývaly vždy v jednotlivých tradicích lidové prvky, které jsou rozvíjeny v komentářích, legendách a historiografiích. Tyto prvky nejsou pro teologickou výpověď důležité, někdy se v nich však tato výpověď může hledat a poté i zpětně nacházet. Lidová součást náboženství je však velice důležitá, jelikož udržuje zájem řadových věřících a naplňuje jejich estetické a duchovní potřeby.

²⁵⁴ Jinak je tomu ovšem v židovské, křesťanské a islámské mystice.

Použitá literatura a prameny

Prameny:

- Bible, Český ekumenický překlad*, Praha 1979.
- Kantrowitz, D. (ed.), *Judaic Classic Library (CD-ROM)*, Version 2.2, Institute for Computers in Jewish Life, Davka Corporation & Judaica Press Inc., Copyright 1991-2001.
- Kittel, Rudolf (ed.), *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1997.
- Korán*, přel. Ivan Hrbek, Praha: Academia, 2001.
- Lidzbarski, Mark, *Ginza, Der Schatz oder das große Buch der Mandäer*, Göttingen 1978.
- Midrash Rabbah – Genesis I*, přel. H. Freedman a M. Simon, London: Socino Press 1961.
- Oerter, W. B., Pokorný, P. (eds.), *Rukopisy z Nag Hammádí I*, Praha: Vyšehrad 2008.
- Pokorný, Petr (ed.), *Novozákonní apokryfy I.*, Praha: Vyšehrad 2001.
- Soušek, Zdeněk (ed.), *Knihy tajemství a moudrosti II*, Praha: Vyšehrad 1998.
- Soušek, Zdeněk (ed.), *Knihy tajemství a moudrosti III*, Praha: Vyšehrad 1999.

Sekundární literatura:

- Abú al-Hasan al-Kisáí, *Knihy o počiatku a konci a rozprávania o prorokoch (islamské mýty a legendy)*, přel. Ján Pauliny, Bratislava: Tatran 1980.
- Barnstone, Willis (ed.), *The Gnostic Bible*, Boston: Shambhala 2003.
- Drowerová, Ethel Stefana, *Peacock Angel: being some account of votaries of a secret cult and their sanctuaries*, London: J. Murray 1941.
- Drowerová, Ethel Stefana, *The Mandeans of Iraq and Iran, Their Cults, Customs, Magic Legends, and Folklore*, Oxford 1937.
- Eliade, Mircea, *Mýtus o věčném návratu*, Praha, OIKOYMENH 1993.
- Ginzberg, Louis, *Legends of the Jews*, vol.5, Philadelphia 1925.
- Ibn Katheer, *Stories of the Prophets (From Adam to Muhammad)*, Noha Kamal Ed-Din (ed.), Al-Mansoura: Dar Al-Manarah for Translation & Distribution 2001.
- Kramer, Samuel Noah (ed.), *Mytologie starověku*, Praha: Orbis 1977.
- Kropáček, Luboš, *Duchovní cesty islámu*, Praha: Vyšehrad 2006.
- Lichtheim, Miriam, *Ancient Egyptian Literature: Volume I: The Old and Middle Kingdoms*, University of California Press 2006.
- Luther, Martin H., *Helénistická náboženství*, Brno: Masarykova univerzita 1997.
- Matoušek, Jaroslav, *Gnose*, Praha: Herrmann 1995.
- Pokorný, Petr, *Píseň o perle*, Praha: Vyšehrad 2001.
- Rudolph, Kurt, *Gnosis*, Edinburgh: T. & T. Clark Limited 1984.
- Wheeler, Brannon, *Prophets in the Quran*, London: Continuum 2002.

Odborné články:

- Gebelt, Jiří, „Mandejské náboženství“, in: *Religio. Revue pro religionistiku* 1/4, 1996, str. 37-66.
- Gebelt, Jiří, „Vývoj a proměny mandejské komunity“, in: *Religio. Revue pro religionistiku* 1/6, 2008, str. 33-56.
- Joseph, Isya, „Yezidi Texts“, in: *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 25, No. 2, 1909, str. 111-156.
- Joseph, Isya, „Yezidi Texts (Continued)“, in: *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 25, No. 3, 1909, str. 218-254.
- Kraeling, Carl H., „The Mandaic God Ptahil“, in: *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 53, No. 2., str. 152-165.

Layton, Bentley, „The Hypostasis of the Archons or the Reality of the Rulers“, in: *Harvard Theological Review* 67 (1974) str. 395-397.

Layton, Bentley, „The Hypostasis of the Archons (Conclusion)“, in: *Harvard Theological Review* 69 (1976), str. 51-52.

Užité slovníky a encyklopedie:

Bearman, P.J. (ed.), *Encyclopaedia of Islam*, Leiden: Brill, 1960-2005.

Carson, Thomas; Cerrito, Joan (eds.), *New Catholic Encyclopedia*, Thomson Gale 2002.

Heller, Jan, *Výkladový slovník biblických jmen*, Praha: Vyšehrad 2003.

Jones, Lindsay (ed.), *Encyclopedia of Religion*, Detroit: MacMillan reference Books 2005.

McAuliffe, Jane Dammen (ed.), *Encyclopaedia of Qur'an*, Leiden: Brill 2001-2006.

Skolnik, Fred (ed.), *Encyclopaedia Judaica*, Thomson Gale 2007.

Summary

Adam v antropogoniích Předního východu
Adam in Anthropogonies of the Middle East
Marek Vinklát

The main goal of this essay is to deal with the creation of man in ancient and medieval religions associated with Judaism. The chapters are listed with regard to the chronology of their emergence. In these chapters I introduce anthropogonies of Judaism, Christianity, Gnosticism, Mandaean, Islam and Yazidi. To understand the whole myth of the creation of man we have to describe a full life of the first man and not just the initial act of creation. In these systems the essence of the first man Adam changes during his life and the man is actually "shaped" during his story with the assistance of the Powers of Good and Powers of Darkness and in the consequences of his own decisions. All religions above have one common element. Adam, as the first and ideal person takes a place of role-model. This way the myth demonstrates the nature of man (anthropology) and his future salvation (soteriology).

The anthropogony myths are interpreted with an aid of the sacred texts of these traditions and their commentaries. The anthropogony of Judaism is presented as written in Torah, in Rashi's commentary and in the Babylonian Talmud and the Midrash Rabbah. Chapter about Christian conception of the first man Adam is written with use of the New Testament writings and some Christian apocrypha (such as *The Gospel of Nicodemus*). The Gnostic anthropogonies are represented by myths from *The Book of Baruch*, *The Secret Book of John*, and *The Reality of the Rulers*. As an addition there is an interpretation of the Mandaean myth of creation of man as written in *Ginza Rabba*. The chapter about anthropogony in Islam consists from citations of the Quran and from some Islamic quranic exegesies. The anthropogony of Yazidi people is taken from their sacred scripture called *Black Book*.

It should be noted that time included to the main structure of the anthropological myth some folk elements. These elements are developed in commentaries, legends and historiographies written as the support to the original sacred text (i.e. Torah). These additions are not important for theological testimony, but we can still search and find the theological testimonies in the folk elements. Folk-component of religion is very important because maintains an interest of the ordinary believers and fulfills their aesthetic and spiritual needs.